

Napút-füzetek

93.

Miklóssy Endre

A Szent Korona és az állam

„A régi Magyarország törvénye valóban szent volt. Egy szent Korona törvénye volt, mely nem tett különbséget ember és ember, csupán erkölcs és erkölcstelenség, erény és bűn között.”

(Wass Albert: Adjátok vissza a hegyeimet!)

Hely és idő

Istvánt 1000-ben koronázták meg, pontosabban az év legvégén, vagyis az új ezredév kezdőnapján. Az ezres számról szent Ágoston azt mondja, hogy a nemzedékek teljességét és az élet tökéletességét jelenti. Ezzel függ össze a legendás „ezeréves birodalom” is, amellyel az ember újra meg újra előrehozni igyekezett a *Jelenések könyvében* foglalt ígéretet. A koronázási időpont ezért nem véletlen: tudatos választásként az államalapítás szimbolikus kezdőpontja.

Maga az állam 918 évig állt fenn, a tökéletességet tehát nem bírta elérni. Mindazonáltal ez a legnagyobb mű mindazok között, amit a magyarok alkotnak. Bizonytal problémát okoz az, ha egy nép csúcsteljesítménye a politikum szférájában valósul meg, már csak azért is, mert így az Idő uralma alá kerül. Van olasz művészet, angol dráma, francia líra, holland festészet, német zene – de nekünk csak egy egyszervolt birodalmunk van. Ez hát, ha úgy vesszük, nem sok. De nem is kevés. Hogy mennyire nem, azóta látni igazán, amióta megszűnt.

Mindenekelőtt a helyet kell megértenünk. Az az óriási földgyűrődés, amelyet eurázsiai hegyszerkezetnek nevezünk, egy jellegzetes kitüremkedést alkot itt, a Kárpátok hegykoszorúját. Ennek az az oka, hogy van egy hallatlanul kemény, masszív mag, amellyel nem bírt még az a retentó hegyképző erő sem, amely zsebkendőként gyűrte pedig össze még a gránitkemény mészkőtáblákat is. Mindössze annyit ért el, hogy ez a mag lesüllyedt, és most láthatatlan. Kilo-méter vastag amorf törmelék fedt ugyan, de ezt a helyzetet mégis ő alakította ki összemorzsolhatatlan centrumként. Ilyen lett volna például Hispánia, csak-hogy nem lefelé, hanem felfelé mozdult el, és ilyen lett volna az Adria feneke, ha van, ami feltöltse.

A feng shui, a kínaiak föld-tudománya szerint egy táj eszményi helyzete az, ha északon hegyei vannak, és a folyói déli irányba futnak. A Kárpát-medencén kívül csupán három vidék tesz eleget ennek: Mezopotámia, az Indus völgye és Hátsó-India, de ezek mind meleg éghajlat alattiak, a legutóbbi már kifejezetten trópusi. A mérsékelt égövi zónában tehát a Kárpát-medence egyedülálló, és ez talán motiválja is a sztyepei népek sóvárgását utána.

Ez a táj, amelyet óvón körbevesz a hegyek karéja, Európa kellős közepén fekszik, három nagytáj határán: az északi alföld, a pontusi síkság és a mediterráneum érintkezésénél. Mindegyik jóval nagyobb, amiből az következik, hogy ha valamelyiken kialakul egy birodalom – ami pedig könnyen megtörténhet –, akkor az okvetlenül hatalmasabb lesz. Így aztán ez a terület sohasem játszott meghatározó szerepet Európa kialakulásában, talán a hatezer évvel ezelőtti „szalagdíszes kerámia”-kultúra időszakától eltekintve, amely innen sugárzott szét a földrézre. Másrészt viszont, noha ez a táj már „szemre” is egységes, mégsem próbálta meg senki egyesíteni mielőttünk, az avarok kivételével. Róma a legérdekesebb. Félezer évig voltak itt, és midőn még Dáciát is elfoglalták, alig hiányzott valami a teljességhez, amit mégsem vettek észre. Lehet, hogy a világbirodalmuk épp ezen bukott meg, mindenesetre az idegen népek ezen a kapun keresztül özönlöttek be a birodalomba. Tucatnyi nép vonult át itt és tűnt el nyomtalanul, egyetlenek vagyunk, akik megmaradtunk.

Ez a terület a nagytájakon kialakuló birodalmak peremzónája, akik viszont csak ütközőként használhatják. Ámde túl kicsi ahhoz, hogy a rajta élő nép hódítóként léphessen fel a nagytájakon, vagyis hogy a külső erőket befolyásolhas-
sa. Csak elhárítani tudhatja őket, már ha tudja. Ennek is megvannak a maga feltételei, és a magyar történelem igazi titka éppen ebben van. A sorsunk is ezért lett éppen ilyen, nemcsak ázsiai idegen voltunk miatt. Ha egy szláv vagy germán nép ült volna itt meg, lényegesen más az ő sorsa se lehetett volna.

Lélek

De európai nép mégsem maradhatott meg itt. Miért? Mert ezt a tájat a sokféleség jellemzi, őt géniusz, ahogyan Hamvas Béla mondja. Európa viszont monolitikusan gondolkodik. Egységének az alapja egy általánosan elfogadott kulturális értékrend, életminta, és nem viseli el a különbözőséget, maga alá kell gyűrnie, ahogyan spanyol és mór, kelta és angolszász nem élhet egy állandóban, de még albigens és katolikus sem. Ezért Európa ezen a tájon csak a permanens harcig juthatna el, aminek azért kell állandósulnia, mert nincs olyan erő, amelyiknek esélye volna a másikat maga alá gyűrní. Például a legkeserűbb harcot itt éppen két germán rokon nép, a gepidák és a longobárdok vívták, és egyikük kiirtásával, másikuk elvonulásával végződött.

Ázsia illet meg sem kísérel, nem tart igényt a kultúra meghatározására. Ez a nomád birodalmak szervezőelve. A toleranciát az ellenfelei szellemi közönynek tartják, hisz egyetlen fontos: a hatalom maga, a kultúra meg csak fikció. Ez a kritika csak részben jogos. Ázsia lelkében rejtezik ugyanis valami, amit jól láthatunk az udvarhelyi székekelyek büszkeségében, a Bartók Béla által az első világháború előestéjén gyűjtött regösénekekben.

<i>Porka havak esedeznek</i>	– de hó reme róma.
<i>Nyulak rókák játszadoznak</i>	– de hó reme róma.
<i>Bényomoztunk a faluba</i>	– de hó reme róma.
<i>Fórizs Mózsés udvarába</i>	– de hó reme róma.
<i>Ottan látánk rakval házat</i>	– de hó reme róma.
<i>Abban látánk vetve ágyat</i>	– de hó reme róma.
<i>Küjjel fekszik jámbor gazda</i>	– de hó reme róma.
<i>Béjül fekszik gyenge hölgye</i>	– de hó reme róma.
<i>Közbül fekszik párizs gyermek</i>	– de hó reme róma.
<i>Serkengeti atyát s anyját</i>	– de hó reme róma.
<i>Kej fel atyám kej fel anyám</i>	– de hó reme róma.
<i>Mert béjöttek a régiek</i>	– de hó reme róma.

A porka havak függőnye mögött végbement a varázslat: nyulak, rókák egymással játszanak, akár Ézsaiás próféciájában: „akkor a farkas a báránnyal lakik”. Ilyenre emberi erő nem képes, és mégis, lehet-e más célja emberi erőfeszítésnek? Ez az Aranykor, a Paradicsom, ahová az ember visszavágyik, és amit

most a régiek behoztak a természetből az emberi világba. Ne feledkezzetek meg róla!

Az egység az egymásmellettségből is kialakulhat, úgy, ahogyan Karácsony Sándor példázatában a mellérendelő szerkezetű mondatban.

A sokféleség persze nem ismeretlen másutt se az államszervezetben. Földművesek, pásztorok, kézművesek, kereskedők, harcosok stb. nemritkán népcsoportonként is elkülönülnek. De csak a magyarok tekintették ezt kifejezett értéknek is, ahogyan István király írja, levonva a sztyeppei birodalom tanulságait: „az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő”. A történészek azt mondják, hogy ez nem modern értelemben vett nemzetiségi politika, például nem is nemzetiségekről, csak jövevényekről (hospes) beszél. Igaz is. Sokkal több annál. A nemzetiségpolitika elve az, hogy a sokféleségtől nem gyengül az egység. Itt meg azt olvassuk, hogy erősödik.

Két sajátos közép-európai történelmi példa arra, hogy mi történik itt másféle lelkiakat és másféle államszervező elv mellett. 1400 táján a német-cseh lakosságú Prágában állandósultak a villongások a két népcsoport között, végül kiűzték a németeket, így alapítottak ezek új egyetemet Lipcsében. Viszont amikor az 1300-as évek elején Budán alakult ki hasonló ellentét magyarok és németek között, ezt sikerült kompromisszummal lezárni, például úgy, hogy a két népcsoport felváltva adott főbíró a városnak. Ebből a kompromisszumból született meg a Magyarországon sokáig mértékadónak tekintett *Budai Törvénykönyv*.

Másrészt viszont, amikor a Szentföldről kiűzött Német Lovagrendet II. Andrásh királyunk befogadta, és azok tüstént politikai önállósulásba kezdtek, el is űzte őket innen. Elmentek Lengyelországba, ahol nem törődtek ezzel – és kaptak egy sok száz éven át megoldhatatlan problémát, aminek végül még a történelmi Lengyelország bukásában is nagy szerepe volt.

A Szent Korona állama

Az államszervezés. Bárhol volt is a mi őshazánk, államot először itt szerveztünk. Előzőleg különféle pusztai birodalmak társnépei voltunk, és a krónikákban ezért nem is szerepeltünk, mert azok csak a vezérnépekről szoktak beszélni. Például amikor bejöttek a kunok, a velük együtt érkezett jászokról egy szót se szólnak a krónikáink, pedig mint később kiderült, egy egészen más fajhoz tartozó nép voltak.

Sok száz vagy sok ezer éves vándorlás után hirtelen megállapodtunk itt, és ez a helyünk azután igen stabil lesz. Mi a titka ennek a gyors és alapvető változásnak?

Az első lépés ehhez a törzsszövetség volt, amit talán kazár vagy bizánci tanácsra kötöttünk valamikor a Krisztus utáni 800-as években. Nem lehetett ez túlságosan szoros. Hiszen amikor „Árpád népe” úgy döntött, hogy Etelközbe vonul, akkor három törzs másképpen határozhatott, és ott maradt keleten, így lett az eredeti onogur (azaz tíz törzs) szövetségéből, ami talán a mi hungarus nevünk eredete, „hetumoger”, azaz hétmagyar. Ezt követte a vérszerződés,

vagyis a törzsek elköteleződése, hogy mindig Árpád leszármazottaiból választanak nagyfejedelmet. Ez a család talán Attilára vezetheti vissza a származását, éppúgy mint a bolgár kánok, akikkel egy időben törzsszövetségben éltünk. Ezt a megállapodást újítják meg azután a honfoglaláskor Pusztaszeren.

A megállapodás alapja a harcosok demokráciája. A fejedelem korlátlan úr háború esetén, békében azonban az egyes törzsek-nemzetségek nagyfokú örendelkezést élveznek. Ez a nomád birodalmak szervezőelve, azonban eléggé ingatag. Összefoghat különböző népeket, de két-három generációt többnyire nem él túl, a birodalom felbomlik, más törzsek vehetik át az uralmat, a kisebbek pedig esetenként szétszóródnak és beolvadnak másokba. (Így jöhetett létre különféle török törzsekből a bolgár nép.) A magyar titok éppen az, hogy miképpen maradhattunk meg társnépként olyan hosszú ideig a sztyeppe többnyire török fajú népei között, és őrizhettük meg a saját nyelvünket.

A felébredésünkig tehát társnépek voltunk, most csupán annyi a változás, hogy vezérnéppé léptünk elő. Elég ahhoz, hogy a krónikák megemlítsenek, de a megmaradáshoz önmagában kevés, mint ahogyan eltűntek végül a hunok vagy az avarok is, két minálunk hatalmasabb nép.

Szükség volt még valamire. A nomád csak lakója a földnek, még ha szigorúan őrzi is a kitűzött határait. Elvileg bármikor fölkerekedhet és máshová költözhet. Az állandósághoz a föld és a nép egysége kell. Ezt adja az „uruszág”, vagyis az ország. Ennek a megteremtése a második lépés, a királyság.

A nomád birodalom hatalmi egység, nem pedig kulturális-etnikai, a kereszténység pedig szintén nem etnikai, hanem épp ennek a tagadása. Így válhatott végül a világbirodalomná nőtt Róma legfőbb szellemi alapjává, és így vált a „magyar nemzet”, vagyis a natio hungarica alapjává is.

Az államtudomány kétféle nemzetet különböztet meg, Friedrich Meinecke csoportosításában például van kultúrnemzet és államnemzet. Az előző közös nyelvet, közös szokásokat és kultúrát jelent, amihez nem feltétlenül kapcsolódik politikai egység. Ilyen volt vagy ezer éven át, 1861-ig az olasz nemzet. Az utóbbi viszont közös jogrendet, és az ezt szankcionáló politikai egységet jelent. Ilyen például a százféle népből, nyelvből, kultúrából összeálló, de egy alkotmánnyal rendelkező amerikai nemzet.

A magyar sohasem volt „kultúrnemzet”. Ami nem kulturálatlanságot jelent, hanem az egységes nyelv, szokásrend, kultúra hiányát. Kezdetből többféle nép élt itt együtt, és ezt Szent István királyunk például kifejezetten értéknek is tekintette. Nem is lehettünk kultúrnemzet, hiszen egy ázsiai nép került itt Európa közepébe, amelyet a maga képére még kevésbé szabhatott, mint a nálunk jóval erősebb hunok, viszont át se vehette, mivel az önfeladás lett volna, mint a bolgárok esetében. Az egységet itt a közös jogrend biztosította. Magyarország tehát kezdetből fogva tipikus „államnemzet” volt.

Justinianus császár, aki az európai jogalkotás mai napig élő alapjait a római jogrendben megteremtette, a feladatot így határozta meg:

„Minden uralomnak, akár demokratikus, akár oligarchikus, akár monarchikus, két kötelessége van, és ezeket a kötelességeket bizonyos fokig teljesítenie kell, ha meg akar maradni. Meg kell védenie a közösséget más külső közösségek ellen, és meg kell védenie tagjait a belülről jövő visszaélések ellen. Az elsőnek eszköze a fegyver, a másodiknak a törvények.”

Mindkét feladatnak feltétele az egység. Ez minálunk nem is bomlott meg soha, a belső harcok és viszályok legfeljebb ennek a hatalomnak a birtoklásáért, és nem a szétszedéséért folytak. Különös, hogy mennyire stabilá tudott válni azonnal ez a szervezési elv, amely pedig nemrég, szinte a semmiből keletkezett. (Az első királyunk halálát követő nem csekély utódlási harc még csak meg sem borzolta az állam egészen frissen kialakított egységét.) Ennek a magyarázata a jogrend megalapozásában van, ami szerencsésen találkozott nálunk egy társaslelki tényezővel.

Európa rendje a magánjogon alapul, amely a természetjogra támaszkodik: teljesen autonóm egyének szabad és önkéntes szövetkezésén alapul a közhatalom (Contrat Social, Társadalmi szerződés, mondja Rousseau), ami fel is bontható, a középkorban megteremtett formája pedig egy személyes függőségi viszony, a feudum.

Ázsia alapja ellenben közjogi, az egyéni szabadság itt a közösségből van levezetve, egy eleve meglévő, természettől való összetartozásból, amit csak fel kell ismerni (lásd a vérszerződést), és ebből jön létre a közhatalom. Így virtuálisan megvan benne az egyenlőség eszméje, viszont a működéséhez osztatlan közhatalom szükséges. Föderalizmus ezzel az elvvel nem fér össze. Az ellenség ezért az, aki ezt az egységet támadja.

Karácsony Sándor szerint a különbség lényege a szabadság fogalmában ragadható meg. „Az én biztonságom feltétele a te korlátozásod” – mondja az alárendelésben gondolkodó Európa. „Az én biztonságom lényege a te szabadságod” – mondja a mellérendelésben gondolkodó Ázsia.

Róma itt egy harmadikfélét jelent. A világbirodalom kiépülésével olyan egységes jogrendet hozott létre, amelyet hatalom alapozott meg, de amely a jónan észen alapul. Olyan szellemi erő ez, amelyet végül még a honfoglaló germánok is elfogadtak, átvették, feladván a primitív törzsi szokásjogaikat. Ez a jogrend nem függ a magánjogtól, nem szerződéses megállapodáson alapul, de nem is a közös származás tudatán – de akkor min?

A római jogrendet eredetileg pusztán a nyers erő, a hódítás alapozta meg, ami önmagában véve nem hozhat tartós eredményt. A kereszténnyé lett birodalom azonban önmagát Isten országa földi képeének tekintette, és ennek megfelelően a racionális jogrend mintegy mennyei eredetűvé vált. Sok előnye mellett hátránya is van ennek, mivel így a császár valósággal Isten földi képmásává válik, ezt mondják cezaropapizmusnak. A hatalma ellenőrizetlen, pontosabban csak puccs által korlátozható, maga a birodalom pedig minden ésszerűségen túl központosodik ezen a módon, és elvi igényt tart a világuralomra.

Mi, magyarok a sztyeppei hagyományt Bizánccal korszerűsítettük. A fontosabb vonásai ennek a következők:

1. A hatalom osztatlan (plenipotentia), mivelhogy a megosztott hatalom elpusztul.

2. Az ország területigazgatása úgy szerveződik, hogy a vezető közhatalmi megbízású, és a területnek nem magánbirtokosa. Olyan, hogy „Provence grófja”, itt el sem képzelhető. Az arisztokrácia éppen ezért dinasztiafüggő. Vagyónánál és befolyásánál fogva persze többnyire ő birtokolja a hatalmi pozíciókat, ámde kinevezés útján.

Bizáncban a birodalomrészek irányítását a császár által kinevezett patríciusok intézték. Még Itália tényleges urának, a gót királynak is megtiszteltetés volt, amidőn patríciusai megbízást kapott. Magyarországon ilyen szerepe volt a királyi vármegye vezetőjének, a várispánnak. A király megbízásából mint *homo regius* vezette a közigazgatást, és szükség esetén irányította a hadakat. Ez a rendszer a bizánciból lett átvéve, de jobb lett nála. Bizáncban ugyanis a birodalom a fővárosért, a főhatalom helyéért van, a célja azt védeni, gyarapítani, fényét és dicsőségét növelni. Magyarországnak viszont a középkor nagy részében jószereivel még fővárosa sem volt, vagy másképpen szólva, mindenütt főváros volt, ami azt jelenti, hogy minden része egyformán értékes.

3. A jogrend alapja, már a vérszerződés óta, a „harcosok demokráciája”. Ezt a főhatalom biztosítja, ami, mint majd meglátjuk, nem magát a királyt jelenti.

Ez a rend egy olyan integrációs készséget jelent, ami Bizáncból igazában véve hiányzott. Bizánc a jövevényeket elkápráztatja ugyan pompájával és főkéntes kultúrájával, de nem ismeri a mellérendelés elvét: birodalmivá csak önfeladás árán válhat egy népcsoport. Mi viszont Szent István intelmei szerint ilyen korlátozás nélküli befogadók voltunk. (A legnagyobb jövevény-népnek, a kunoknak például csak az egységes jogrend alá kellett vetniük magukat, ennél többet senki sem követelt tőlük – igaz, hogy ez se volt könnyű dolog.)

„A vendégek és jövevények akkor hasznat hajtának, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén. Mert amiként különb-különb tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, a külföldieket a pöffeszkedéstől visszatartja. Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsoltam neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak.”

A befogadásnak csak két alapfeltétele van, a részvétel a közös védelemben és alávetettség az egységes jogrendnek. Látható, hogy ez a két feltétel a jövevényt nem csupán korlátozza, hanem meg is ajándékozza a biztonsággal.

Ezért azután az ország az etnikai és rendi önkormányzatoknak valóságos paradicsoma. A jövevény kunok, szászok vagy a megszervezett vármegyék a saját hatáskörükben gyakorolják a hatalmat, az igazgatást, a jogszolgáltatást, sőt a jogalkotást is. Látható, hogy itt éppen a sztyeppei hagyománnyal tudtuk korrigálni Bizánc fogyatékoságát, ahol a jogszolgáltatás például annyira centralizált volt, hogy a császárnak külön alapítványt kellett működtetnie, hogy a vidékiek a peres ügyeiket Bizáncban el tudják intézni.

4. A királyi tanács, amelyet már Szent István intelmei is fontosnak tartottak, e formában egyedülálló, mert a működésével a királyi döntéshozatalt lényegesen befolyásolja. Ne felejtsük, hogy a király elvileg választott, tehát felelős is. Az *Aranybulla* híres 31.§-a, az ellenállás joga a törvénytelen királyi intézkedésekkel szemben, csupán írásba foglalt egy szokásjogot, ami úgy látszik, valószínűleg is működött. Péter vagy Aba Sámuel bukását nagyrészt e tanácsnak a semmibevétele okozhatta.

5. A hadsereg nem magánhadsereg, mint a nyugati feudalizmusban, hanem nemzeti, vagyis közjogi megalapozottságú. A király háború esetén diktátor, a pusztai hagyományunk szépen egybeesik itt a római jogrenddel, azonban

van egy lényeges különbség is. Bizánc császára a „világ urának” az elméleti pozíciójában korlátlanul indíthat hódító háborút, a magyar király ellenben nem. Korlátot szab neki a főhatalom, amely nem tartalmaz többet, mint a „szent Korona testének” a védelmét, és ezen a korláton túl csak mintegy „magánakcióban” háborúzhat.

6. A főhatalom rendelkezése alá komoly gazdasági erő is tartozik, csakúgy mint Bizáncban, a birtokok és a regálék, azaz törvényben szabályozott királyi bevételek formájában.

A társadalmi átalakulások során idővel előretör Magyarországon a magánjogon alapuló nyugati típusú feudalizmus. Az 1200-as évekre jelentősen csökkennek adományozás miatt a királyi várbirtokok, megjelenik a magánhaderő, új jelenségeként a városi előjogok. Kell valami a közjog elsőbbségének a jól látható biztosítására, és ezt a Szent Koronában találtuk meg.

A Szent Korona. A korona szimbóluma ázsiai eredetű, Európába perzsa közvetítéssel érkezett. A lényege az, hogy az Ég leszáll az emberre – a zsidók például ünnepélyes alkalomkor ezért hordanak kapedlit vagy kalapot. Háromféle alapformája van a koronának, és a mi Szent Koronánk sajátos módon tartalmazza mind a hármat.

1. Aranyisak, a Nap képmása, ezt a sumer királyok viselték. Egyik válfaja az egyiptomi fáraók tiarája, amelyből aztán a pápáké lett.

2. Szalagos ékkő a homlok közepén, amely az ember mágikus szemének, a „homlokszemnek” a képmása, ez a varázserőt hordozza. Indiai eredetű (máig szívesen festik a homlokuk közepére), de a bizánci császárokat is ilyenekkel koronázták meg.

3. Szarvasagancs homlokabronccsal, esetleg keresztpánttal, ami az erdők, vagyis a lélek őserői fölötti uralmat jelenti. Ez az őszibériai samanizmusból ered.

A magyar Szent Korona pedig sajátos módon utal mind a három ősfomára, anélkül hogy bármelyikkel azonos volna. Szintetikus eredetének ez a legfontosabb formai bizonyítéka.

A korona Európában először egy adott királyé, ilyen volt például Nagy Károly császár híres „vaskoronája”. Ezzel a megoldással az a baj, hogy épp a szimbolikus funkció, vagyis a hatalom folyamatosságának a látható jele vész el így belőle. Ezért azután kialakul az „ország koronájának” a fogalma, amelyet aztán általánosságban koronázásra használnak, és a királynak többnyire ettől különböző díszkoronája is van.

A mi koronánk azonban egyedülálló. Ugyanis minálunk nem az országnak van koronája, hanem a koronának van országa. Sőt mindjárt kettő is van, mégpedig Magyar- és Horvátország (egységes Horvátország azelőtt nem volt, a horvátok lakta tartományok a Magyar Korona Társországaként váltak egy országgá).

A királyunknak ezen kívül lehet más országa is, mint egyszer-egyszer Lengyelország, Csehország, Bosznia, Halics stb., de ez az ő dinasztikus magánügye. Például ezeknek a meghódítása vagy megvédése nem tartozik a nemzet kötelezettségeibe.

A Szent Korona az ország maga, oszthatatlanul, mint egy mitikus egység, a „teste” az ország egésze, a föld és a rajta élő nép együtt.

Ez a terület, a Kárpát-medence, mielőttünk csak egyszer volt egységes, az avarok alatt, de sokáig az se tartott. A legérdekesebb Róma esete. Közel ötszáz évig voltak itt, és egy időben, Dácia meghódításával, szinte az egész terület a birtokukban volt, az egységét mégsem vették észre. És ezért is buktak el. Erről a számukra mellékes területről érték a birodalmukat a népvándorlás pöröly-csapásai.

A politikai stabilitáshoz kellett még a „Magas Tátrába tűzött kereszt” is. Észrevehető ugyanis az egybeesés a Korona és a Kárpát-medence formája között: az Al-Duna, a Száva és a Dráva az „abroncs”, a Kárpátok vonala és a négy folyó a „keresztpántokat” rajzolja ki, az árvai beszögellés pedig a kereszt „helye”.

A korona történelmi sorsa azután éppoly hányatott, mint az országé:

1044-ben, a Szent István halálát követő trónviszály során visszaküldik Rómába (ha egyáltalán ugyanerről a koronáról van szó).

Salamon király 1074-es futásakor elrejtí, nagy nehezen találják meg, egy legenda szerint a leendő Brassó („Corona”, azaz „Kronstadt”) mellett, egy vilámsújtotta tölgyfa gyökerei közt.

Az Árpád-ház kihalásakor a trón várományosai tíz éven át csereberélik. 1305-ben a trónkövetelő Ottó előbb elveszíti, majd az erdélyi vajda elfogja őt, és évekig magánál tartja a koronát. Végezetül 1310-ben Károly Róbertet harmadjára és végérvényesen meg tudják vele koronázni.

1440-ben az özvegy királyné ellopja Visegrádról a csecsemő fia számára.

1464-ben Mátyás király hatalmas pénzen vásárolja vissza Frigyes császártól.

1492-ben az oligarchák megszerzik a maguk számára a koronaörzés jogát.

1526–29 között Perényi Péter koronaőrrel van, aki felváltva hol Szapolyai Jánosnak, hol Habsburg Ferdinándnak adja oda (Mohács után egy hónapon belül kétszer koronáznak vele).

1529-ben Szulejmán szultán kezében van a mohácsi csatamezőn, de szerencsére nem fogja fel a jelentőségét.

1551-ben visszakapják a Habsburgok, Bécsbe viszik.

1580-ban Rudolf Prágába viteti.

1608-ban Pozsonyba kerül.

1619–22 között Bethlen Gábornál van, Zólyomban, Kassán, Ecseden őrzik.

1622-ben ismét visszakapják a Habsburgok, Pozsonyban őrzik.

1683-ban Passauba menekítik a török elől, majd visszakerül Pozsonyba.

1703–1712 között Bécsben van, aztán megint Pozsonyba viszik.

1784-ben Bécsbe szállítják.

1790-ben Budára viszik.

1613 és 1790 között valaki átalakítja, zománcképeket és drágaköveket cserél ki rajta.

A franciák elől 1805-ben Munkácsra, 1809-ben Egerbe menekítik.

1849-ben először Debrecenbe szállítják, majd az összeomláskor Batthyány Kázmér meg akarja semmisíteni, de Szemere Bertalan inkább elássa Orsovánál.

1853-ban árulás folytán Bécs kezébe kerül, a budai várban helyezik el.

1945-ben, a második világháború végén Sopronba, majd Németországba menekítik, az amerikaiak átviszik az Óceánon, és csak 1978-ban kerül vissza. A Nemzeti Múzeumban őrzik.

A rendszerváltás óta viták folynak az elhelyezéséről, 2000 óta mindenesetre a Parlament kupolacsarnokában van.

A Szent Korona funkciója. Ezt a koronát bárkitől is, de bizonyosan kaptuk, hogy egy feladatot végrehajtsunk a segítségével. Nem úgy magyar tehát, hogy a „mi tulajdonunk”, hanem úgy, hogy a „mi feladatunk”.

A korona, úgy látszik, kevésbé volt fontos addig, amíg a főhatalom működhetett közvetlenül a vérszerződés alapján, de az Árpád-ház kihalásával döntő hatalmi tényezővé vált, Károly Róbertet például, hogy tényleg érvényes legyen, háromszor kellett megkoronázni. Ekkortól fogva kezd kialakulni a tanítás a Korona államszervező szerepéről. A tanítás alapelvei:

- az ország a Korona teste;
- a király a Korona hordozója, a korona nevében dönt;
- a Korona tagjai a rendek: bárók, köznemesek, egyháziak;
- a Koronához tartoznak a király és a tagok egyaránt;
- a Korona külső és belső védelmet nyújt mind az ott élőknek, a „nemzetén kívülieknek” is.

Werbőczy István, aki először állította rendszerbe az 1500-as évek elején ezt a tanítást, azt állapítja meg, hogy István koronázásával a communitas (a vérszerződést kötő szövetség) hatalma átszármazott a Koronára. Ezért minden hatalom a Korona joghatóságából ered, beleértve a királyi jogokat is. A király a koronázás során nyeri el a hatalmat, ámde ehhez a nemesi nemzet beleegyezése is kell.

A Korona szentsége gyakran támasztott nehézségeket a legális koronázás előtt, mivel akinek a birtokában volt, az érdekei szerint visszatarthatta, megakadályozva ezzel a legitim koronázást. (E probléma megoldására szervezték meg végül a koronaőrséget.) Ám amikor 1308-ban a zsinat a pápai küldött ösztönzésére „átok alá vette” az erdélyi vajda kezében lévő koronát, hogy ezzel Károly Róbert megkoronázását biztosítsa, a rendek ezt nem fogadták el. Viszont amikor – egyébként szabályosan – 1440-ben megkoronázták a csecsemő V. Lászlót, ezt sem fogadták el, noha a korona legitimitását nem vonták kétségbe. Ám a koronázási aktust érvénytelennek tartották, mivel az ő beleegyezésük nélkül történt.

Van tehát egy megfogható valami a király fölött, ami Bizáncban nem volt, és ami mégsem csökkenti az egységet. Amikor például a kalandorhajlamú Zsigmond király törvényszegést követett el, 1402-ben a bárók egy időre Siklós várába csukták, és ezalatt a rendeleteket a Tanács „A Korona nevében” hozta. A dolgok megoldódtak, a király visszavette a hatalmát, és ami tán a legkülönösebb, sem módja, sem oka nem volt arra, hogy utóbb hűtlenségi eljárást kezdjen egykori fogvatartói ellen.

Nem a királynak van koronája, hanem a koronának van királya. Ennek alapján alakul ki a jogalkotás és a hatalomgyakorlás rendje, amelyet a hatalommegosztás egy egészen sajátos, az antik és az európai hagyománytól szögesen eltérő, de hatékony módjának tekinthetünk.

Az osztatlan hatalom tehát működőképes király nélkül is. Zsigmond esetén is jobban mutatja ezt a „kormányzóság” intézménye, vagyis ha a trón nincsen megfelelően betöltve, akkor koronázott király nélkül is működhet az

ország. És mivel ilyenkor többnyire válságos helyzet szokott lenni, szükséges az egyszemélyi döntés, amit a Korona nevében a kormányzó hoz meg. Ilyen kormányzó volt Hunyadi János, Szilágyi Mihály, Kossuth Lajos, majd Horthy Miklós. Volt azonban eset arra is, hogy a kormányzót különböző megfontolásokból a koronás király nevezte ki. Ilyen volt 1531-ben az olasz kalandor Gritti, 1674-ben Ampringen Gáspár, 1850-ben Albrecht főherceg.

A jogrend úgy épül fel, hogy van a „törvény”, vagyis „a Szent Korona akarat”. Ezt a Korona tagjai alkothatják meg, a hagyományozott joggal mindenkor egybehangzó módon (magyarán, a rendi országgyűlés, a király egyetértése mellett). A legsikerültebb modern írott alkotmánynak, az amerikainak a működése is hasonló elven nyugszik.

Van a „rendelet”, vagyis a király akarata. Legalábbis III. Endre király óta a rendeletalkotásnak feltétele a Királyi Tanács egyetértése. Az államjogászok úgy vélik, hogy ebben az elvben a „miniszteri felelősség” modern eszméjének a csírája van.

A király a koronázáskor esküt tesz, amelynek főleg két nagy jelentőségű eleme van. Az egyik „az ősi törvény betartása”, beleértve a birtokadományok tiszteletben tartását. Ennek híján súlyos konfliktusok várhatók. IV. Béla belső problémái például abból adódtak, hogy megpróbálta visszavenni az apja adományait. A másik lényeges eleme az eskünek a Korona egységének (vagyis az országnak) a védelme vagy helyreállítása. Amikor 1664-ben a fényes szentgotthárdi győzelem után a király megalázó békét kötött a törökökkel, az ország zászlósurai ezt esküszegésnek minősítették, ez eredményezte a Wesselényi-összeesküvést. A király ugyanis az Aranybulla alapján ilyen esetben felelősségre vonható és el is távolítható. Erre is volt precedens. 1608-ban az örült Rudolf császárt e hivatkozással váltották le a rendek, és választották meg a helyébe a török elleni háború egyik résztvevőjét, Mátyás főherceget. A Wesselényi-összeesküvés résztvevői, az ország első számú közjogi méltóságai – a nádor, a prímás, az országbíró, a horvát bán, a felső-magyarországi főkapitány – éppen erre próbáltak támaszkodni. (Csak az érvényesítés elvi lehetősége hiányzott mögülük, hiszen sikerre csak akkor lett volna esélyük, ha szövetséget kötnek a törökkel. Viszont a király elleni vád tárgya éppen ez volt, hiszen a király volt az, aki összejátszott a törökkel, megkötvé a győzelem után az országot török igában hagyó szégyenletes vasvári békét. Ez a belső ellentmondás vezetett az összeesküvés kudarcához.)

A Korona tagjai azok, akik részesednek belőle, azaz birtokolják egyes területeit. Ez a birtoklás csak a Korona alá vetetten érvényes, vagyis nem szakítható ki az országból, mint egy nyugati hűbéres esetében. A rendelkezési jog is korlátozott. A rendszert valamilyen örökölhető haszonbérlet-félének tekinthetjük. A föld a nemzetség kihalásával visszaszáll a Koronára. (Felségsértés esetén is visszaszáll. Ez elég komoly visszaélési lehetőség a király számára, de a rendek, amíg van igazi hatalmuk, megakadályozhatják, hiszen a beleegyezésük nélkül ilyesmi nem történhet.) Elidegeníteni viszont nem lehet, ezt tiltja az ősiség törvénye.

Ebből másrészt az is következik, hogy az „indigena”, a jövevény, aki birtokjogot szerez az országban, az ezzel automatikusan a Korona tagjává is válik. A magyar nemesség jelentős része az idők folyamán ekképpen cserélődött ki anélkül, hogy ez az alapvető jogrendet megzavarta volna.

A Korona tagja nemcsak egyéni nemességgel, hanem kollektív nemességgel is lehetett valaki, a területet birtokoló közösség részeként: ilyenek voltak a jászkunok vagy a székelyek, de effélének tekinthetjük a királyi privilégiummal rendelkező városok polgárait is. Ez az államszervezési elv is jelentősen eltér a nyugatitól.

A Koronának mindezen tagjai alkotják aztán az „államnemzetet”, amelynek a legfontosabb működési alapelve az, hogy „nihil de nobis sine nobis”, azaz semmit rólunk nélkülünk. (Megint találtunk valamit, ami tökéletesen megfelel a modern demokrácia igényeinek.)

A Korona-tan azután tartalmazza a Korona jövedelmeit is, a „regálékát” – főleg a bányakincsek, a pénzverés, a vámok és adók teszik ki ezeket. Éppen ezért nem is „privatizálhatók” olyképpen, ahogy a nyugat-európai feudalizmusban a fejedelmek, tartományurak sajátítják ki ezeket a jogokat (például a pénzverés jogát).

A Korona és a jogállam nemzeteszméje. A „magyar nemzet tagja” tehát szigorúan jogi fogalom, és nem származási, faji vagy kulturális tartalmú. Ennek az Európában egyedülálló ténynek a szemléltetésére idézzük a „Bercsényi nótája” néven ismert kis verset.

*„Ne higgy, magyar, a németnek,
Akármivel hitegethet.
Hogyha ad is menlevelet,
Mint a kerek köpönyeged,
S pecsétet üt olyat rája,
mint a holdnak karimája,
Nincsen abban semmi virtus.
Verje meg a Jézus Krisztus!”*

Azok a felkelők, akik aktív részt vállaltak az ország török alóli felszabadításában, császári menlevelet kaptak, köztük az eperjesi polgárok, akiket Caraffa főkapitány ennek dacára lefejeztetett, erre vonatkozik ez a vers. Az érdekessége az, hogy ezek a polgárok német származásúak voltak, Caraffa viszont olasz. A versnek tehát népi vagy faji tekintetben semmiféle értelme nincsen. Hogy értendő tehát? Úgy, hogy a polgárok a „magyar jogrend” hatálya alá tartoznak, ezért magyarok. A főkapitány a német császár parancsát hajtja végre, ezért német. A bécsi uralkodó pedig esküszegő despota, következésképpen nem „király”, akinek a törvényt tiszteletben kellene tartania. A vers ekképpen kétségbe vonja az uralkodó magyar királyi mivoltát, és éppen ezért lehetett a kuruc felkelés egyik legfontosabb harci dalává.

Természetesen hozzá kell tenni mindehhez, hogy ez rendi állam volt, a demokrácia és a jogintézmények nagy része csupán a rendekre volt érvényes. Ámde vegyük figyelembe itt Bibó István intését, hogy „az urak szabadsága is a szabadságnak egy neme”. Bibó, felvértelve a 20. század brutalitásainak a tapasztalatával is, úgy gondolta, hogy ha valaminek a „fejlődéséről” beszélünk, adott esetben a szabadságéről, amit az európai társadalomfejlődés értelmének kell tekintenünk, akkor ez csak folyamatos lehet. A múltat nem „véggépp

eltörölni” kell, ahogyan az *Internacionálé* harsogja, hanem a benne meglévő korlátokat lebontani. A szabadság nem kezdődhet azzal, hogy valakiktől valami előjogot elveszünk, hanem csak azzal, hogy ezt az előjogot kiterjesztjük.

A Korona és a megmaradás. A magyar alkotmányfejlődés, ami ebben a tekintetben ritkaság a nyugati civilizáció történetében, éppen ezt az elvet tudta megvalósítani, és a teljesítőképességét a történelem valósága igazolja. A magyar történelem ugyan távolról sem ezeréves sikersorozat, viszont ezeréves megmaradás. Nem a „nép” megmaradásának az értelmében, ami a 20. század nagy emberirtó technikáinak előtte nem páratlan dolog (a baszkok például minálunk is régebbi nép), hanem az „állam” megmaradásának az értelmében. Ami viszont az államunkat ért megsemmisítő csapások után cseppet sem magától értődő.

A törököket, akik másfél évszázadon keresztül hódították e földet, nem a saját erőnkől űztük ki, idegenek tették, és bármennyire is szeretnék volna az országot fegyverrel meghódított, tehát tetszés szerint berendezhető területnek tekinteni, ez mégsem sikerült nekik. Voltak ennek persze „külső” tényezői is (dinasztikus háborúk, hatalmi féltékenység, a lengyel király fellépése), de ez kevés lett volna az alkotmányos állameszme ereje nélkül.

Még ennél is sajátosabb és a jogkiterjesztés lehetőségeit maradéktalanul hordozó időszak a 19. század „reformkor”. Ennek a nagy formátumú politikai tisztán láttak néhány alapvető dolgot.

Az egyiket már a 18. században felismerte a politikai nemzet, midőn 1740-ben a nagy örökösödési háborúban a minapi elnyomó dinasztia oldalára állt, és ezzel megmentette Mária Terézia trónját. A dolog hatalmi lényege az, hogy az Európában kialakulóban lévő nagyhatalmi tömbösödésekben a dunai monarchia a mi számunkra is létszükséglet. Ezért a perszonáluniót még a radikális Kossuth is elfogadta, amíg lehetett. A közjogi lényege pedig, hogy az ennek alapját képező *pragmatica sanctio*ban az uralkodó önmagát alkotmányos alapra helyezte, elismervén a Szent Korona főhatalmát.

Ez a monarchia, ahová a sorsunkat kötöttük, csupán egy esetlegesen kialakult hatalmi képződmény volt, az európai monarchikus abszolutizmus tipikus terméke. Örökösödés vagy hódítás alapján létrejött, egymással belső viszonyban nem álló tartományok konglomerátuma: a hajdani császári adományozás által „örökös tartománnyá” tett Ausztria, a napóleoni háborúk eredményeképpen elfoglalt Észak-Itália, a harmincéves háborúban elszenvedett veresége miatt alkotmányos önállóságát veszített Cseh-Morvaország, a Lengyelország felosztásakor elfoglalt Galícia, a Velencei Köztársaság megszüntetésével anektált Dalmácia, végül a Török Birodalom széthullásakor megszállt Bosznia-Hercegovina.

Ezt a tartományegyüttest a pusztá hatalom, majd annak a modernizált bürokráciája tartotta össze. Végeredményben az a „külső nyomás” indokolta a létét, hogy e tartományok, kiválásuk esetén, más birodalmak zsákmányai lennének, és ez a fenyegetés volt az a pont is, amely biztosította a magyar lojalitást az összmonarchia iránt.

Az alkotmányunk viszont mégsem adható fel egy mégoly hatékonynak ígérkező „központi vezetés” javára sem. (Ha van valami, amit a történelem utóbb

igazolt, hát ezt a szempontot feltétlenül. A világháborús katasztrófát ugyanis, amely háborúhoz a történelmi magyar államnak semmi érdeke sem fűződött, éppen ennek a szempontnak a mellőzése idézte elő.)

A normális együttműködés pedig nem tartható fenn akkor, ha a másik félnek nincsen alkotmánya. Az utolsó rendi országgyűlésünk 1847–48-ban ezért követelt alkotmányt Ausztria népei számára, formát adva ezáltal a bécsi forradalomnak. Kossuth ettől lett olyan népszerű Bécsben, hogy mint utóbb mondta, „a nép egy szavára szétszedte volna a Burgot”.

A Koronán alapuló alkotmányos rendszer tehát elég rugalmas volt ahhoz, hogy külső hatalmi stabilitás építhető legyen rá, és fejlődőképes is volt az „államtest” fogalmának a kiterjesztési lehetőségével. Ez Bibó István szóhasználatában az európai társadalom fejlődésének az értelme, a „nagyobb szabadság” irányába, amit nem lehet elérni jogfosztással, mint a francia vagy a bolsevik forradalom esetében, hanem csak jogkiterjesztéssel, vagyis hogy az előjogokat általános joggá bővítjük ki, mint az 1848-as törvények esetében történt. A „nemzet” fogalmát így terjesztették ki a nem nemesekre is, vagyis a történelmi alkotmány, a gerincét képező Szentkorona-tannal, át tudott menni a modern demokráciába. (*„Az urak szabadsága is egy fajtája a szabadságnak”* – mondja Bibó.)

A továbbfejlesztés alapja azonban csak az lehet, hogy az egység nem romolhat el. De ez az egység, ahogyan azt a két ősi gyökerünk, a sztyeppei hagyomány és a római államrend mutatja, nem származási vagy kulturális, hanem jogi és védelmi tartalmú. Mint majd meglátjuk, olyan tanulságai vannak ennek, hogy akár az egységes európai alkotmányt is lehetne efféle kiindulási alapokra helyezni...

A pusztulás

Idő-változás. Ha ennyire tökéletes államszervező elv volt, akkor miért pusztult el?

A középkori Magyarország összeomlott a török támadások alatt, a hatalma elveszett, nem bírta többé megvédeni az egységet. Ez igaz, de az állapot ideiglenes volt. Maga a török is így tekintette: a Balkán része volt a birodalmának, de Magyarország csak hódoltsági területe. A budai basák a bécsi kancelláriával például mindvégig magyarul leveleztek, mondván, hogy nekik a magyar királlyal van dolguk. A kancellária nem kis bosszúságára, mert már alig akadt ott ember, aki magyarul értett volna. Mindenesetre az ország egysége a török kiűzése után helyre tudott állni, és éppen az alkotmány segítségével.

A hosszú háborúság a magyarokat erősen megritkította, az is igaz. Mátyás király idejében 80% körül lehetett a magyarok aránya a teljes lakosságból, az 1700-as évek végén pedig csak 42%. Etnikailag pótolhatatlan veszteség, de hát mint láttuk, a nemzetet eddig se a származás tette, a magyar népi elem ilyen arányú pusztulása önmagában nem indokolja az állam széthullását. (Ami azt illeti, a „magyarok” döntő többsége nem is volt része a politikai nemzetnek, lévén az rendi fogalom, ami csak a nemeseket foglalta magában.)

Két hatalmi körülmény vált itt végzetessé, és ezek kapcsolatba kerültek az európai állam- és jogfelfogásnak a felvilágosodást követő gyökeres átalakulásában. Külön-külön még tán megbírtunk volna mindezekkel, de együttesen már sok volt, és hibás alkalmazkodásunk elkerülhetetlenül vitt el az összeomlásba.

Az egyik hatalmi tényező az volt, hogy a balkáni régióban a török birodalom lehanyatlásával a hatalom legitimációs válságba került, amire csak irracionális választ tudott adni a hatalomszervezés. A probléma maga pedig az abszolutizmusok felbomlásával előállott „népfenség” elve, amely alanyának a meghatározhatatlansága miatt általános európai problémává nőtt, és végül is döntő módon hozzájárult a 20. század összeurópai katasztrófájához. (Ez volt a „nemzet” fogalmának a faji értelmezése.)

A másik hatalmi tényező az, hogy túlságosan sokáig uralkodott fölöttünk az alkotmányos gondolkodásunktól idegen dinasztia, és a szétdarabolt ország rendjeinek nem volt erejük arra, hogy ezt a dinasztiát „beállítsák a sorba”, miként az például Luxemburgi Zsigmond császárral történt. A dinasztia szorultságában segítségül hívhatta az említett rasszista irracionalizmust, ámbar ezzel csak az agóniáját hosszabbította meg. A pusztulásba aztán együtt hullott az ország és a dinasztia.

A felvilágosodás pedig kétségbe vonta az európai monarchiák eddig megszokott hatalmi legitimációját. (El kell ismerni, hogy a 18. századi abszolutizmusok gátlástalansága is nagy szerepet játszott ebben a felbomlásban.) Az új legitimációt a „józan észben” kívánták meghatározni. De erről aztán kiderült, hogy üres, vagyis nem tölthető meg mindenki számára elfogadható tartalommal. A „józan ész” állama lett a nemzetállam, amelynek az alapjául szolgáló „államrezon” vezetett a nemzeti elnyomáshoz, majd a rasszizmushoz, végezetül pedig a genocídiumhoz.

Az új helyzethez alkalmazkodó magyar politikai nemzet meg az 1867-es kiegyezés során lényegében feladta a történelmi állameszménket a korszerűnek vélt francia állameszme javára, és ez a végzetes lépés az országot megosztotta, majd 1918-ban, a világháború végén szétrobbantotta.

Vissza a mítoszhoz. A Bizánc örökébe lépett török birodalom váratlanul gyors összeomlása Buda 1686-os elvesztése után előrevetítette a Balkán pacifikálásának a nehézségeit. E nagy félsziget lakóit az Imperium Romanum szellemében integrálni igazából már a görög császárság se tudta, noha az ő számára legalább a vallási egyneműség adott volt. De a Justinianus császár megfogalmazta két igény (külső védelem, belső jogbiztonság) egyikét se tudta biztosítani a bevándorolt szláv és török fajú népek számára. A Balkán így egy évezreden át megvert, menekülő, kóborló népek bizonytalan identitású konglomerátuma lett.

Ebbe a közegbe aztán az oszmán-török hódítás még újabb bizonytalansági tényezőket is hozott, mindenekelőtt az iszlám vallást. A hatalma persze önmagában hordozta a legitimitást – de csak ameddig kétségbevonhatatlan volt. Amidőn viszont a pusztán hatalomra épülő legitimáció összeomlik, akkor az addigi népelemei újra meghatározzák a hovatartozásukat, ez a helyzet például a nomád óriásbirodalmaknál. A Balkánon viszont megoldhatatlan problémákat vetett fel a meghatározhatatlan identitás.

Ha a császár hadainak sikerül egy rohammal elfoglalni, talán berendezhették volna a birodalmat a hódítás adta legitimáció és a népek fölötti bürokratikus apparátus segítségével. Ahogyan voltaképp kormányozták is a 18. századtól az egyre többféle nemzetiségűvé váló birodalmukat. De hát a Balkán elfoglalása nem sikerült. A franciák 1689. évi támadása miatt fel kellett adniuk mindent Magyarországtól délre.

Az itt élő népek számára ezért megkerülhetetlenné vált „kik vagyunk mi?” ontológiai fontosságú kérdésre viszont se történelmi, se alkotmányos, se kulturális, se vallási egységes válasz nem volt található. Így bukkant fel a tudatalatti, sorsszerűen a keresztény hadak 1690. évi nagy visszavonulásának az évében.

A horvát álmodozó, Pavao Vitezovics Ritter ekkor vázolta fel az „illírizmus” elméletét. A Balkán őslakói mind az „illír ősnép” leszármazottai volnának, legtisztábban persze a katolikus horvátok, akik éppen ezért hivatottak az ortodoxok és a muszlimok fölött az „ősi népi egységet” helyreállítani.

Politikai jelentősége ennek egy ideig nem volt, ismeretlen is maradt, de a 18. század közepétől a Habsburgok forgalomba hozták, először mint a délszláv lakosú területekre kiterjedő hatalmi törekvéseik ideológiai támaszát. Később a cél megváltozott, immár a történelmükre hivatkozó magyarok sakkban tartására irányult. Ludevit Gaj, az elmélet 19. századi nagy hatású formába öntője, már kimondottan Metternich kancellár megbízásából működött.

A rövid távú hatalmi elgondolás hosszú távú következményei vezettek el végül logikus módon Szarajevóhoz, és ezen át a Monarchia összeomlásához.

Az illírizmus eközben átalakult pánszlávizmussá, amelyet Bécsben a magyarellen es divide et impera ősi stratégiája szerint felkaroltak. Itt azonban kezdettől összekeveredett két dolog. A bécsi abszolutizmusnak igazából a magyar alkotmánnyal volt baja, a kiküszöbölése útján gleichschaltolni szeretne volna az országot az összbirodalomba, a birodalom területi integritásának a megerősítésére. A pánszlávizmus kiindulási pontja viszont egy irracionális népi eszme, amelynek a lényege az, hogy a magyarok betolakodása törte meg a hatalmas ősi szláv államnak a fejlődését. Ez a mitikus történelem tehát a csírájában is a gyűlölködést tartalmazza, és Habsburg-hatalmi szempontból is súlyosan problematikus, mivel az irracionálisusa miatt kormányozhatatlan. (Hamarosan a cári imperializmus legfőbb ideológiai eszközévé válik.) Tárnyunk szempontjából főleg az a jelentősége, hogy nem lehet egyéb, mint a jogállam tagadása.

A fát önmaga alatt fűrészelő dinasztia ágense, a bécsi könyvtáros Adam Kollár ezzel az emocionális többlettel megterhelve közvetíti a gondolatot a göttingai professzor Ludwig Schlözernek, ő pedig a magyarok elpusztulását jövődőlő Herdernek.

Herder, a széles látókörű evangélikus lelkész a „föld alatti” kultúra nagy újrafelfedezője volt, az önmagába záruló magaskultúrának, a racionalizmustól beszűkített szellemnek az ember teremtmény szabadságába való visszavezetője. Ez a célja az ő ösztönzése nyomán meginduló germán és szláv folklór feltárásának. Csakhogy az anyag mérgezett volt. Ahogy a racionalizmus valaminő egyetemesség nevében szembefordult Európa gerincével, a kereszténységgel, az ellenlábasával, a népi romantika is ezt tette, szentté avatva a kultúra tudatalattijából előhívott, kereszténység előtti hagyományt. Midőn ez a politikában is

megjelenik, már tisztán démonikus arculatot ölt, hadd ne mondjunk itt többet a végső pontnál, a náci mitológiánál.

A pánszlávizmus ezt a politikai dimenziót már a kezdetekor is tartalmazta. Herder nem volt magyarellenes – a híres jóslata a magyarok várható kipusztulásáról egy dezinformáció eredménye (azt hazudták neki, hogy a magyarok kevesebben vannak 1 milliónál) –, de ez a jóslat az önbeteljesítés mechanizmusa szerint mégis azonnal működni kezdett mint különféle eszmei hivatkozások és gyakorlati politikák tekintély szentesítő kiindulási alapja. (Még a Trianont előkészítő tárgyalóasztalra is odakerült ez a hivatkozás.)

A nacionalizmus harmadik eszméje a román. Erdély a török hódítás óta többé-kevésbé független terület volt a magyar államtól, bár az eszmei összetartozás tudata mindvégig élt. Uralkodó rendjeitől, a „három nemzettől” (magyar, székely, szász – de ezek nem etnikai, hanem közjogi kategóriák) természetesen idegen volt a faji megkülönböztetés. Nemzeti nyelvű bibliát és főiskolát is kaptak a románok a vallásbéke fejedelemségében, sőt Bethlen Gábor még a politikai nemzetbe is be akarta emelni a már akkor is nagy számban itt élő románságot. Később pedig támogatták az ortodox egyház intézményi elkülönülését a szerb egyháztól, ami még a közös balkáni múltban gyökerezett, sokat segítve ezáltal a nemzeti önmeghatározásukban. Csakhogy a románság óriási tömegei mindvégig kimaradtak a politikai nemzetből (ha nem is faji alapon), annak céljai és eszméi idegenek maradtak a számukra, és végzetesnek bizonyult az ortodox egyháznak a dogmatikai bezárkózása, amely ellenséget lát a más vallásúakban, de ugyanakkor nyitottá teszi a híveket a dogmán kívüli világ minden széllfúttá ideológiájának a befogadására. (A 20. századi nagy orosz vallásfilozófusoknak sikerült csak megoldaniuk ezt a problémát.) Efféle ideológiává lett aztán a dákoromán elmélet, ez a bezárkózás tette a reakció számára manipulálhatóvá a tanulatlan népet, és ez a gondolkodásmód a gyökere a gyorsan felkorbácsolható aktív idegengyűlöletnek.

A szerbek problémája másféle, mert nem eszmei, hanem politikai alapjai vannak. Amikor 1690-ben Koszovóból el kellett menekülniük a várható török vérbosszú elől, az ősi szent hely, Ipek helyett az érsekség Karlócára települt, és a szerbek ígéretet kaptak egy önálló Vojvodina megszervezésére a Dunától délre. Csakhogy ezt a területet nem sikerült a törököktől elhódítani, a szerbek északon maradtak, és igényüket a területi önállóságra itt kívánták érvényesíteni. Ami viszont merőben ellentétes volt a Korona egység-tanával, és az érdemi tárgyalásokat az érintettek között a határörvidék udvari reakció által ösztönzött parancsnoksága mindig meg tudta akadályozni.

A magyarok számára mindez felfoghatatlan, mert az állam a mi sztyeppei-római felfogásunk szerint sem közös származást, sem közös kultúrát nem jelent, ezekből le sem vezethető, hanem csak közös rendet, amellyel nem fér össze sem a föderalizmus, még kevésbé a Oszeparatizmus. Amikor ebben a helyzetben megjelenik a közös rend szétszakításának a szándéka, és az a kultúrában megnyilvánuló faji eszmére hivatkozik, felbukkan az ellenhatás mint az egységes kultúrnemzet megteremtésének az igénye, vagyis a „francia állameszme”. A probléma viszont az, hogy ha nincs olyan egységes kultúrnemzet, mint a franciáknál, akkor nem is lehet. Erőszakot alkalmazni az érdekében nem teremtés, hanem pusztítás. Nemcsak hogy a kultúrnem-

zetet nem alkotja meg, hanem az államnemzetet is rombolja a benne foglalt jogtiprás miatt.

Az 1848-as áprilisi törvények még aránylag szerencsésen tudták ötvözni történelmi alkotmányunkat a francia állameszmével. A nemzetiségi polgárháború, majd a katonai katasztrófa alapjában véve a reakciós külső beavatkozás eredménye volt, és nem belső fogyatékoság következménye. Az 1867-es kiegyezés utáni magyar rendszer azonban már elhibázottan hajszolta a „kultúr-nemzet” fantomját. Az utódállamokban ez a probléma még nagyobb képtelenségekhez és következményeikben szörnyű brutalitásokhoz vezetett.

A probléma szemléltetése. Hosszú és keserves anti-kultúrtörténetet lehetne írni erről. Egyetlen példa, csupán a probléma érzékeltetése céljából. „Milyen nemzethez tartozott” Csák Máté, a magyar honfoglaló nemzetségi törzsből származó, a Felföldön 1300 táján regnáló király-önjelölt? Ha az itt élő „ősi kultúr-nemzet” tagja, akkor ez a kultúra teljességgel megfoghatatlan, hiszen az egyes elemei semmiféle belső összefüggéssel nem rendelkeznek, csupán egymás mellett vannak egy bizonyos állam területén. A „kultúra” ekképpen önmagát itéli halálra a definícióval, ahelyett hogy kovásza lenne az együttélésnek.

(Egy sikeresnek ígérkező 20. századi kísérlet a nem túl sok közül erre a „transzszilvanizmus”, amit ha végül a nagypolitika el is söpört, olyan világraszóló eredményt is fel tud mutatni, mint Kós Károly szintetizáló építészete.)

De ha „államnemzet tagjaként” határozzuk meg a mondott kiskirályt, vagyis olyanként, aki a terület politikai önállóságának a kezdeményezője volt, akkor is többféle baj van vele. Mindenekelőtt a származása, vagyis hogy a vérszerződés népéből született, azután a törekvése is, hiszen ő nem „kiskirály”, hanem valódi király szeretett volna lenni, miután szerinte lejárt a hatálya az Árpáddal kötött vérszerződésnek. Azután pedig az, hogy tartománya jogi alapú szerveződésének a korona állameszméjétől független tartalom nem adható – nevezett kiskirályt államjogi szempontból legfeljebb despotának nevezhetjük, „úri tatárnak”, ahogyan Ady Endremondotta.

Az ez irányú szlovák próbálkozás így történelemhamisítást eredményez. Amivel pedig az a baj, hogy hazugságra tartósan építeni nem lehet, amint azt Bibó István tanította. (Ha van valami, amit a 20. században megtanulhattunk, hát ezt aztán igen.) Átmeneti építmény felhúzható rá, de az is csak a modern kor legsötétebb leleménye, a fajelmélet alapján.

Lehetne viszont mondani azt, hogy egy másik államnemzet keletkezett közben, ahogyan mondjuk az észteké, akiknek 1918 előtt sohasem volt önálló államuk, a kultúrájuk pedig mélyen beágyazódott a Baltikum német és svéd kultúrájába, tehát „kultúr-nemzetként” sem határozhatták meg magukat. Mégis jól megvannak, a szabadságukat a szörnyű elnyomás után is zökkenőmentesen szerezhették vissza.

Egy valóságos mai jogrendnek semmi szüksége nincsen sok évszázados történeti indoklásra. Történetileg pedig az „új nemzetek” minden további nélkül vehetők úgy, mint a hajdani „államnemzetek” leszármazottai. A szlovák nemzet például tekinthetné magát a *natio hungarica* egyik örökösének, a közös történelemmel együtt – hiszen mint láttuk, ennek nincsen nyelvi-származási kritériuma, a kultúrák sokféleségét pedig egyenesen értéknek tekinti.

Dinasztia „Isten kegyelméből”. A magyar jogi állam ezzel a kihívással még valahogy megbirkózott volna, mutatják ezt az 1849. évi nemzetiségi törvények. Csakhogy volt egy másik végzetes fejlemény. Egy „Isten kegyelméből” uralkodó dinasztia.

Isten akarata nélkül semmi sem létezhet, ez igaz. De ha valaki ezzel legitimálja magát, akkor a bizánci császárhoz érkezünk, annnyival rosszabb formában, hogy az ha despota volt is, de legalább a létező jogrendet nem vonta kétségbe.

A Habsburg-uralkodók alapjában véve nem magyarelleneseek, noha a tanácsadók nemritkán azok voltak. (Zsigeri gyűlöleten kívül a zsákmányszerzés vágya is szerepet játszott ebben. 1620-ban a legkomolyabban felvetették, hogy az egész magyar népet ki kellene irtani.) A király viszont inkább az alkotmány-nak volt az ellensége. A feudális Európában megszerzett politikai rutinjuk sehogy se értette ennek az államnak a működését. És miután hosszú uralkodásuk éppen akkor kezdődött, midőn a középkori magyar állam összeomlott, hatalmi eszköz se nagyon volt ennek a megértésére. Mindazonáltal a dinasztia négyszáz évén keresztül folyamatos a politikai társadalom kísérlete a jogállam normalizálására. Innen ered az „örök békétlen” hírünk – noha ez egyáltalán nem anarchia, hanem ellenkezőleg, a rend helyreállítási kísérlete volt.

A király koronázáskor esküt tesz az alkotmányra, ami számon is kérhető rajta, igaz, inkább csak elvileg. (II. József, a „kalapos király” éppen tisztességéből nem koronáztatta meg magát, hogy a reformjaival ne kelljen esküszegővé válnia. Megtehetette volna pedig, amit mások, hogy fütyül az esküjére.)

A sokféle hatalmi kötöttségű dinasztia azután változatos küzdelmet vívott országának az alkotmánya ellen. A legsajátosabb a zseniális II. József esete volt, aki a valóban korszakalkotó modernizációját az alkotmány ellen kívánta végrehajtani, amibe bele is bukott, sőt fél évszázadra prolongálta ezzel a reakciót. Az 1848-as reformok több tekintetben ezt a „josefinista” hagyományt folytatták, de úgy, hogy kibékítették az alkotmánnyal. Nyilvánvaló volt a király által is törvényesnek elfogadott reformokban a közös érdek, hiszen a Birodalom esetleges széthullása nem volt kívánatos a magyarok számára sem. (Még Döblingben a vérfürdő és az elnyomás miatt örülésig felháborodott Széchenyi se látja kikerülhetőnek az együttműködést.)

A politikai érzék nélküli reakciós senkik azonban hadat üzentek ennek a megállapodásnak. Eszközük azoknak a fellázítása volt, akik kimaradtak ebből az alkotmányreformból, vagy akik nem értették azt meg: így tört ki 1848/49 nemzetiségi ellenforradalma. Az utolsó rendi országgyűlés felszámolta a jobbagyrendszert, megteremtette a polgári szabadságot, modernizálva az „alkotmányt”, vagyis meghagyva annak a történelmi érvényességét, de tartalmának a korszerűsítésével.

Ez ellen lázadtak fel mindazok, akik nem mérték fel, hogy még a sérelmek orvoslására is alkalmasabb egy választott közképviselő, mint egy reakciós egyeduralkodó, és akik számára a demokratikus átalakulás nem mutatott kézzelfogható előnyöket: a privilegizált határőr szerbek, horvátok és a feudális kötöttségek alól eddig is mentes érchegységi románok. Viszont nem lázadtak fel a bihari románok és a szlovákok, akik számára azonnali és megfogható szabadságot jelentett ez a fordulat, nem lázadt fel sem a sváb parasztság, sem

pedig a városlakó németek. Az ekkor emancipált zsidók pedig kifejezetten lelkes támogatói voltak a megújított alkotmányoknak.

A lázadás hivatkozása, a „madzag a mézen” nem volt egyéb, mint Ausztriának az új alkotmányban rögzített nemzetiségi törvénye, amely önálló nemzetként határozta meg a birodalomban élő népeket, amit a Korona unitárius állama semmiképpen se tehetett meg. Bécs az alkotmányozási kényszert a pozsonyi magyar diétától kapta, mert a magyarok felismerték a reformkorban, hogy működésképtelen egy olyan birodalom, amelyben az egyik félnek van alkotmánya, a másiknak meg nincs. Ezt az alkotmányt használta fel azután az 1848. áprilisi törvények ellen a reakció ideológiája, mert nem lehetett észrevenni az „ajándékba kapott” alkotmány törekenységét a történelmi alkotmánnyal szemben. Így maradhatott írott malaszt, amit aztán 1850-ben simán el is lehetett törölni, a nemzetiségek pedig jutalomból kapták azt, amit a magyarok büntetésből. De 1867 után se működött jól a dolog, mert Ausztria lassan kicsúszott minden alkotmányos ellenőrzés alól, és a kamarilla bürokratái így vezethették a birodalmat a háború megsemmisítő katasztrófájába.

Az állam egységét megbontó lázadást maga a dinasztia szította, hivatalnokai és titkos ügynökei segítségével. A hivatkozásuk az volt, hogy a király szemben áll a koronával, és ebben a valóban nem egyszerű legitimációs helyzetben a lázadók a király kézzelfogható személyét választották a Korona elvont eszméje helyett. Hozzájárult ehhez a kommunikáció fogyatékosága is: a szerb határőrvidékre a magyar kormány küldöttei el se juthattak, a horvát példa pedig még érdekesebb, hiszen a Batthyány-kormány végül már Horvátország teljes önállóságát is felajánlotta, és Jellasics határőrei ez ellen harcoltak – az összm monarchia védelmében.

Az uralkodó győzelméhez – az alkotmány felett aratott győzelemhez – még ez is kevés volt, idegen nagyhatalom segítségéhez kellett folyamodnia, és a győzelme után tartósan egy újdesspotikus, korszerűtlen államban a 19. század közepén már nem rendezkedhetett be. Ki kellett végül egyezzen az alkotmánnyal, de ez már csak időleges eredményt hozott, és szét lett szórva a gyűlöletnek az a magja, amely aztán a 20. században szökkent szárba, s elsöpörte nemcsak a történelmi államunkat, hanem ezt a dinasztit is, és megalapozta a Nyugat alkonyát.

„Az állam – mi vagyunk.” A Napkirály mint az államérdek megtestesítője mondta egyszer állítólag, hogy ő az állam, midőn valaki az államérdekre próbált hivatkozni az ő döntésével szemben. Nyitott kérdéssé tehető viszont, hogy miért éppen az ő személye legyen az állam, és ebből a kérdésből született meg a „nemzetállam” eszméje. „Minden szuverenitás lényegénél fogva a nemzettől származik” – szól *Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata*. Kimondatlanul is benne van ebben a közakarattal történő legitimáció (választás), és benne van az egységes politikai akarategyilvánítás, amit már az abszolutizmus is megfogalmazott. Egységes jogrend, közigazgatás, hadsereg, nyelv, szokás és kultúra szükséges – látjuk tehát, hogy igényeiben messze túlmege ez a formáció a római államszervezési igényeken, és az erre épülő magyar állameszmén is.

Fennmarad viszont az a kérdés, hogy kikből áll ez a nemzet. A politikai nemzet rendi felfogását elsöpörte az abszolutizmus, az új felfogás pedig a

„döntésre való képességet” tekintette mércének. Így jöttek létre a vagyoni, képzettségi, nemi és életkori választójogi cenzusok, amelyeket az erőszakot cseppet sem nélkülöző jogfejlődés lassan-lassan felváltott az általános választójog gyakorlatával.

Nehezebb diónak bizonyult a származás és a kultúra, vagyis az emberek csoporttudata. A többségi elv, amely az állam egységes akaratát biztosítja, ezen a területen közvetlenül veszélybe sodorja az ember identitását, és a francia nemzetállam-eszme nem keresett megoldást erre a problémára, amelyet nacionalizmus-problémának nevezünk. A franciák számára ugyanis ebben a formában valóban nem létezett a politikai dimenzió, vagyis a polgári egyenjóság, és az etno-kulturális kisebbség legfeljebb elhanyagolható zavaró tényezőt jelentett. (Franciaország Európa vezető szellemi hatalma volt az idő tájt.)

Ha viszont nincs ez az eleve adott lehengerlő kulturális fölény, akkor felmerül a kérdés, hogy mi történjék a kisebbségekkel?

A nacionalizmus nem feltétlenül tagadása a jogállam eszméjének, ha az egység alapjai sűrűdásmentesen adva lehetnek. Sőt, a jogállam megvalósítását az abszolút önkénnyel szemben segíti is, ezért is jött létre. De ha hiányzik ez az eleve adott (a történelemből örökölt) egység, akkor a „jogállam” és a „nemzetállam” kibékíthetetlen ellentétbe kerül. A „mások joga”, és elsősorban az önazonosításuk joga, ütközik az egységes nemzetállam akaratával. (Láthatjuk, hogy a szintén unitárius Szent István-i államban ez a probléma fel sem merülhetett.)

Mit lehet tenni, ha a nemzet fogalma meghatározhatatlanná válik?

Az első lépés a történettudat megteremtése csinált mítoszból, vagyis az örökkön létező egységes nemzet fikciója. A következő pedig az „idegenek” problémájának a megoldása, amire elvben négyféle lehetőség van:

- kulturális asszimiláció,
- politikai elnyomás,
- kitelepítés,
- megsemmisítés.

Ha egy hatalom tartósabb akar lenni, mint az ököljog pillanatnyi uralma, akkor transzcendentális hivatkozással kell megalapozni, vagyis úgy, hogy visszavezetni valamire, ami vitán felül áll, akár egy axióma. Ilyen volt az „Istentől eredő főhatalom” eszméje, és egy múltó pillanatra ilyennek tűnt a „tisztá ész” államszervezési eszméje is. Ebből azonban nem juthatunk igazi megoldáshoz, mert a létet nem lehet deduktív módon levezetni az eszméből, a létezőt nem lehet kívülről meghatározni, tehát ennek az erőltetése csak pusztítás lehet. A „nemzet” racionális fogalma átcsap a tökéletesen irracionálisba, az ősi tudatalatti ösztönökbe, az idegenekkel szemben érzett gyűlöletbe, ami a zsigereket tudja megmozdítani. Ezt a megoldást választotta a fajelmélet. A nemzeti eszme helyébe, ahogyan Prohászka Lajos fejtette ki, így lépett a faji eszme.

A faj fogalma maga is tartalmatlan lévén, rögvést a nyelv-kultúra-származásvallás fogalmaival kellett kitölteni. Ezekből a nehezen megfogható, sőt egymással csak laza összefüggésben álló kategóriákból pedig hermetikusan zárt entitásokat kellett gyártani, amelyek mintegy „ősidóktól fogva” léteznek – sőt egymással ősidóktól fogva ellenségesek. Ez jól láthatóan ellentétes a keresztény univerzalizmus eszméjével, ami Európát annak előtte meghatározta. Viszont maga is univerzális igényekkel lép fel.

Háromfajta kísérlet jött létre a 20. században az univerzalizmus megteremtésére.

Az egyik a jakobinizmus továbbfejlesztett változata, a kommunizmus. Ez tabula rasát hirdet és próbál megvalósítani. „A múltat végképp eltörölni” – éneklí az *Internacionálé*, anélkül hogy észrevenné, a múlt az minden, beleértve a gondolkodást és a logikát is.

A másik a herderi népiség továbbfejlesztett változata, a fasizmus. Ez a fajelmélet kizáró konzekvenciáit teljességgel elfogadva, a megoldást a „fajok harcában” és mások legyőzve megsemmisítésében látja. Azt nem veszi észre, hogy az ellenhatás, vagyis a legyőzésre ítélték összefogása, sokkal erősebbé válhat, mint ő. A kísérlet egyébként, akárcsak a jakobinizmus, visszavezet abba a legszélsőségesebb diktatúrába, ahonnan a felvilágosodás állameszméje szabadulni vélt.

Végül a harmadik az ember teljes redukálása atomizált létezésére, ami megoldaná az egység problémáját mint egyformaság-problémát. A kísérlet folyik, globalizációnak nevezetik, fegyvere pedig a „fogyasztás szentsége”. Közös a három kísérletben, hogy Lodovico Tubero szavával, felszámolják mind az állam-, mind pedig a kultúrnemzetet.

Az elásott talentum. Az 1867-es kiegyezés 1848 után másodszor nyújtott lehetőséget az abszolút hatalom alkotmányos modernizálására, mivel a „magyar” félnek történelmi alkotmányos rendje volt, és ennek a hatása érvényesülhetett volna a dualizmus másik országában is. Azonban az ellenkezője történt. Ausztria megoldatlan közjogi kérdései erodálták a magyar megoldást is.

A kiegyezés által teremtett államrend eleve féllábú volt. A legfőbb urát úgy titulálják, hogy „König und Kaiser”. A dualizmus „magyar felén” a király a Szent-Korona alárendeltje, az „osztrák felén” pedig, noha alkotmányos döntéshozó, de mégiscsak örökös uralkodó. A Korona hatalma a „közös ügyek” három területén alapvető csorbát szenvedett: külügy, hadügy, pénzügy. A Korona tagjai, vagyis a kibővített politikai nemzet egészének a megválasztott képviselői e három ügyben döntő korlátozást szenvedtek, mert a döntési jog a kabinet-be, vagyis a közös miniszterek és a két miniszterelnök hatáskörébe került, bár ezt ellenőriztek a parlamenti bizottságok. (Mint a világháború kitörésének eseménysorozata mutatja, nem éppen hatékonyan.) A közös ügyek a Korona hatáskörét néhány nagyon fontos ponton csorbították.

Mivel a császár nem alattvalója a Koronának, ezért indíthat hódító háborút is, amit a király nem tehetne meg az eredeti alkotmány szerint, viszont a dualizmus rendszere mégis ránk kényszerítheti. Ez a probléma a századfordulóra hatalmassá növekedett. Létrejöttek ugyanis a birodalom határai mentén új nemzetállamok, amelyek nacionalizmusai irredenta hatást gyakoroltak a monarchiában élő rokonaikra. Ferenc Ferdinánd trónörökös, a „kalapos király” groteszk utóda, ezt a problémát úgy vélte megoldhatni, hogy határokon belülre venné ezeket az országokat, magyarul, meghódítaná, kiépítve ilyen módon egy nemzetek fölött álló bürokratikus óriásbirodalmat. Tulajdonképpen az ausztriai állam-konglomerátum eszméjének a továbbfejlesztett változata volt ez. Ezenközben súlyos akadálya volt az unitárius magyar állam és annak alkotmánya, így tehát felkarolta a nemzetiségi szeparatizmusokat a magyarok ellenében.

1906-tól fogva valóságos árnyékkormányt működtetett a Belvedere palotában, és nyíltan fenyegetőzött a magyar alkotmány megsemmisítésével.

(„Új Haynau kell a magyaroknak” – mondta egyszer a trónörökös. Az, hogy az ő meggyilkolása miatt lépett Magyarország a végzetes világháborúba, ezeréves történelmünknek a legabszurdabb epizódja.)

Megjegyzendő, hogy a birodalom egysége számára a valóságos biztonságot egy olyan államrend jelenthette volna, amely az itt élőknek nem teszi vonzóvá a balkáni despotizmushoz és korrupcióhoz való csatlakozást. („Hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak” – idézhetnénk itt az idegenekkel kapcsolatban az alkotmányunk alapdokumentumát, Szent István király *Intelmeit*.)

A másik kritikus pont a Korona-eszme gazdasági tartalmának a feladása. A magántulajdonnak az a korlátozása, ami a történelmi alkotmányban van, a kor *laissez faire* kapitalizmusával nem összeegyeztethető. Ezért aztán figyelmen kívül hagyták, anélkül hogy korszerűsíteni próbálták volna. A kapitalizmusnak a helyi viszonyok szerinti korrekciója pedig távolról sem példa nélkül való, hadd említsem itt csupán Bismarck reformjait. Nálunk azonban 1867 után hiányzott a hagyomány és modernitás egyidejű figyelembevételének a szándéka. A hagyomány, benne a történelmi alkotmányunk hagyományával, lassanként üres hivatkozássá soványodott. Mialatt nem jöttek létre azok a politikai struktúrák sem, amelyek Európa nyugati felén e problémákat kezelhetővé tették. Így alakult ki két nagy társadalmi kérdés, a föld- és a munkáskérdés, amelyek megoldatlansága lényeges szerepet játszott a belső szétesésben.

A harmadik pont a Korona tagjainak az akaratnyilvánítása. Ezt ugyan a választott parlament garantálta, ám igencsak formálissá vált, többféle okból is.

Rendkívül beszűkült a választók köre, meghatározó politikai erők maradtak ki a parlamentből, és ez az összeomlás pillanatában súlyosan megbosszulta magát. A végén már kevesebb ember érdemi ügyévé vált a politika, mint a rendi országgyűlések idejében.

Kiszorult a parlamentből a valóságos problémák képviselője, egyeduralkodóvá vált a meddő közjogi vita a kiegyezés felbonthatóságáról, és a valóságos problémákat – nemzetiségi kérdés, külpolitikai kapcsolatok, földkérdés, szociálpolitika – senki észre sem vette.

Megszűnt a rendi képviselői demokrácia egyik meghatározó elve, a képviselők visszahívhatósága, és a „szabad mandátum” váltotta fel. Ez tág teret engedett a politikai manipulációknak és a közéletet megfertőző korrupciónak. („Minek vegyem meg a választókat? Olcsóbb, ha a kész képviselőt veszem meg.” Így elmélkedik Jókai szerint a „jövő század” új despotája.)

A Korona-eszme csorbulásaiért aztán a politikai hatalom ellentételezősköppen a „francia állameszméhez” folyamodott. Franciaország a középkor folyamán kultúrnemzet volt, vagyis rendelkezett egységes kultúrával, összetartozástudattal, de politikai egységgel nem. A királyság hatalmának a folyamatos kiterjesztése, majd az 1789-es nagy forradalom teremtette meg az időközben létrehozott politikai egység alapján a francia államnemzetet – de egyúttal egy követhetetlen példát is Kelet- és Közép-Európa összekeveredett, egységes kultúrával és összetartozás-tudattal nem rendelkező népei számára. És mivel a francia titok nyilvánvalóan a kulturális dominanciában volt, az „államnem-

zet” kiegyezés által megcsonkított piedesztáljára a „kultúrnemzetet” kívántuk emelni. Egy olyan országban, ahol az emberek közel fele más nemzetiséghez tartozott, és ahol az is, amit „magyar kultúrának” mondhatunk, súlyos ellentmondással volt terhes.

A történeteket jól példázza az az epizód, midőn 1868-ban az újvidéki szerb nemzeti színház állami támogatásért folyamodott, azzal a hivatkozással, hogy ilyet a budapesti magyar nemzeti színház is kap. A liberális Deák Ferenc általában ellenezte ugyan a színházak állami támogatását, most azonban úgy vélte, hogy az adott körülmények közt a szerbek kérése teljesen jogos. De a kiegyezés atyja egyedül maradt a pártján belül. „Elvégre ez mégiscsak a mi államunk” – hangzott az ellenérv, nyíltan feladva a Szent Korona-hagyományt a „kultúrnemzet” fikciója javára.

A „magyar kultúra” fogalma ráadásul megfoghatatlan is volt. Alapjában véve ázsiai eredetünkről van itt szó, ami mindig is fogyatékosan tudott csak szervesülni az európai kultúrkörbe, és a középkori magaskultúránknak az ebben elért eredményeit a sokszázados harci események, majd az ország reakciós szellemű 18. századi konszolidációja el is tüntették. (Például elégették a tárogatókat.) Ami mindebből megmaradt, az a „nemzet”, vagyis a politika hordozói számára „gesunkenes Kulturgut”-tá, lesüllyedt kulturális értékké vált a 19. századra, mivel jórészt csupán a nemzetből kirekesztett parasztság őrizte meg. A parasztkultúra pedig a jellegénél fogva fejlődésre nem, csupán megőrzésre képes.

Ezt a problémát, vagyis az autentikus magyar magaskultúra hiányát csak a századforduló táján fedezték fel, és hozzákezdtek a felépítéséhez (Bartók Béla, Kodály Zoltán, Lechner Ödön, Kós Károly, Csontváry Kosztka Tivadar, Medgyesi Ferenc, a Nyugat írónemzedéke, Fülepi Lajos stb.). A társadalmi struktúra miatt azonban ez a mozgalom rögvest politikai tartalmat nyert, hiszen építkezni csak a „nemzet alatti” parasztság kultúrájából tudott. A nemzeti kultúra programja így azonnal szembekerült a kirekesztő politikai nemzet-kaszt-felfogásával. Még sajátosabbá teszi a helyzetet az, hogy abban a „mélyrétegben”, amelyet ezek a mozgalmak feltártak, nyoma sincsen elkülönült népi entitásoknak, hanem éppenséggel folyamatos kölcsönhatások jellemzik, vagyis éppen hogy antitézisei a „kultúrnemzet” fogalomnak, és a kultúra területén szerves együttélést valósítanak meg, amit legszebben a népzene mutat.

A hivatalos ideológia képviselői éppen ezért hajlandóak „árulónak” tekinteni a hiteles magyar kultúra építőit, akik tagadják az efféle elkülönült népi entításokat: Ady Endrét, Bartók Bélát... A túloldali „népi eszme” értelmiségi politikusai is ezt teszik persze, hadd ne mondjak többet a Grozescu által kezdeményezett „Vadrózsa-pernél”, amelyben a *Kőműves Kelemen* ballada miatt plágiummal vádolta meg a székely népballadákat.

Az országunk tehát a kiegyezés után a saját önmeghatározása szerint „liberális nemzetállammá” vált. Ez az ideológia három megoldhatatlan elvi problémát jelentett az állam működése szempontjából. Ezek: a *közjogi kapcsolatunk Ausztriával, a szociális problémák és a nemzetiségi kérdés*.

A kiegyezés statútumai a „közös ügyek” (külügy, hadügy, pénzügy) állam fölöttivé emelésével nemcsak a történelmi alkotmányunkat sértették, hanem a modern parlamentáris demokrácia elvét is – ezeket a szuverenitás szem-

pontjából meghatározó ügyeket ugyanis kivették a parlamentek hatásköréből, a társállamok „fölötti” minisztereket csupán parlamenti vegyes bizottságok ellenőrizték, jobban mondva, próbálták ellenőrizni. A dolog aránylag működött addig, amíg csupán a folyó ügyek intézése, vagyis status quo volt a dolguk, de ha megjelent egy centralizációs akarat, mint Ferenc Ferdinánd trónörökösé, akkor rögvest nyilvánvalóvá vált, hogy a parlament érdemben csupán kulissza. A magyar közjogi ellenzék ezt kezdettől világosan látta, de anélkül, hogy reális érdemi gondolata lett volna a helyzet megjavítására. Amikor, 1905 után, hatalomra kerültek, éppen ezért kellett oly siralmasan leszerepelniük.

A francia nemzetállami koncepcióval a nemzetiségeink kérdése nem volt kezelhető. Az 1868-as nemzetiségi törvény, bár a nemzetiségi vezetők tiltakoztak ellene, hosszabb távon esetleg megoldást jelenthetett volna, hiszen implícite elég sok minden volt benne a történelmi alkotmányfelfogásunkból. Csak-hogy igazából nem került végrehajtásra, és éppen a „francia” hivatkozás miatt.

A liberális államszerkezet, vagyis az állam „éjjeliőr” szerepe, kivonulása és eszköztelensége minden gazdasági-szociális kérdésben lehetetlenné tette ezek kezelését. Az agrárszocialista mozgalmak elnyomása vagy a munkásszerveződés korlátozása, amit a radikális ellenzék „feudális hagyományként” bélyegzett meg, valójában a liberális kapitalizmusnak a szükségszerű velejárója. Ugyanez a liberális ideológia azután azt is megakadályozta, hogy a nemzetállami módon megoldhatatlan nemzetiségi kérdés más módon váljék kezelhetővé. (Franciaország, Nagy-Britannia, Németország, Oroszország nemzetiségi politikája számára ilyen probléma nem létezett – bár jobb nem firtatni, hogy miért nem. Siralmas és nevetséges volt viszont, ahogyan a magyarországi közhatalom egyes nemzetiségi vezetők alkotmány sértőnek tekintett fellépését megtorolni próbálta. Elrettentő ereje nem volt, viszont alkalmas volt rá, hogy a világhírhelyes ellenünk lehessen hangolni. Ugyanakkor hosszú és példátlan magyar-ellenes uszítás folyhatott a nemzetiségi iskolák egy részében, anélkül hogy a liberális kormányzat bármit megpróbált volna tenni ez ellen.)

Ebben a többszörösen is kilátástalan helyzetben bukkant fel a kor egyetlen figyelemre méltó államférfija, Tisza István. Mindezen ügyeket nem logikai, szociológiai, közjogi alapú végiggondolással és tisztázással kell kezelni, hanem beletörődve az elvi megoldhatatlanságukba, jogállami plenipotenciával. Alapjában véve a kiegyezési rendnek egy olyan befagyasztási kísérlete ez, amely kiküszöbölne belőle a működési zavarokat, mint a korrupció vagy az öncélú politizálás, de nem nyúl az alapkonstrukcióhoz, mert annak megbolygatása az egésznek a szétesését és államunk megsemmisülését eredményezné.

Aki tehát ezt a konstrukciót gyengíti, az az ő szemében veszedelmes ellenfél, mert az ország romlását készíti elő. Márpedig a legkülönbébb oldalokról ilyen a trónörökös, aki alkotmányunk kiiktatásával nemzet fölötti óriásburokráciává kívánja alakítani a Monarchiát (Ausztria gyakorlatilag már ilyen is volt), ilyen a nemzeti ellenzék, amely át akarja írni az Ausztriához fűző közjogi kapcsolatot (és amikor ez nem megy, aggálytalanul paktálnak a trónörökössel Tisza ellenében), ilyenek a nemzetiségi vezetők, akik elszakadni óhajtának (nagy barátjuk, a trónörökös, ezt sohasem vette észre), ilyenek a Martinovics-páholly radikális szabadkőművesei, akik leszámolni óhajtának az uralkodó osztállyal (aztán mikor bolsevizmus lesz a dologból, nem győznek szörnyülködni), ilye-

nek a kisbirtokos parasztgazdák, akik a földtulajdonlás reformját akarják, és a velük alapvetően szemben álló agrárszocialisták, akik ugyanezt, de másképp (mindkettő csak néz, amikor a kommun kezd hozzá egy egész másféle reformhoz), ilyenek a szociáldemokraták, akik meg a választójog kiterjesztését órájuk (és akik majd a hatalom vélt birtokában rögvést sutba dobják a választás elvét). Szóval mondhatjuk, Magyarország egész politizáló társadalma Tisza ellenfele. Kivéve azokat, akik nem akarnak semmit, legfeljebb egy jó állami beosztás szinekúráját. (És Tisza ezekkel akarja modernizálni az országot...)

Bármit gondoljunk is azonban Tisza politikájáról, látható, hogy tényleg nem volt valódi politikai alternatívája. Az is igaz, hogy ezt éppen az ő megfélebbizhetetlen tekintélye is segítette a „Tisza-párti” közvélemény szemében. (Mert egyébiránt mégis lehetett volna érdemi alternatíva, ha szóhoz jut az erdélyi politikai gényusz utolsó felvillanása, a fiatal grófok – Bánffy Miklós, Bethlen István – személyében, akik már csak az összeomlás után kapnak szerepet.)

Felmerült az a kérdés, hogy ez a plenipotencia hogyan teremthető meg, és meddig tartható fenn?

A választást Tisza a nemzeti ellenzék csődje után valóban megnyerte. Isten tudja, mi lett volna a reformjából, még akkor is, ha nem jön közbe a világháború. Az egésznek ugyanis megvolt az a konstrukciós alaphibája, hogy kizárólag államban gondolkodott, mintha társadalom nem is létezne. A patriarkális társadalomszemlélet különös egyvelege ez, ötvözve a „klasszikus” manchesterizmussal. (Tán a legelképesztőbb megnyilvánulása Tisza elvakultságának, midőn tárgyalni kezdett az erdélyi román vezetőkkel, és meghallgatni sem volt hajlandó az erdélyi magyar vezetőket. „Ők magyarok, tehát automatikusan követniük kell engem, a miniszterelnököket” – körülbelül ez lehetett az indoklása.) A szellemében tehát mélységesen *ellentmondott történelmi államunk alapvető szervező elvének, a Szent Korona tanának*. Az egységet nem közakarat, hanem központi bürokrácia képviselte, csakúgy mint a másik államfélen, Ausztriában, amelynek a parlamentje már régóta működésképtelen volt, és amelynek a népeit a kifelé gravitálástól már csak az alkalom hiánya tartotta vissza.

A kiegyezés korszakát a gazdaságközpontú szemlélet egyértelmű sikertörténetnek tartja mint az ország modernizálódását. A végkifejlet, vagyis Trianon szemszögéből viszont távolról sem nyilvánvaló a siker, és még csak véletlen „balesetnek” sem tekinthetjük a történeteket. A társadalom ugyanis, mint látjuk, már a háború kezdetén lényegében széthullott állapotban volt. Valóban csodálatos és valóban az állami plenipotencia erejét mutatja, hogy ennek ellenére képes volt az ország ekkor a négyéves háborús erőfeszítésre. A vereség után is az egyetlen lehetőségünk ennek az államrendnek a fenntartása lett volna, nem pedig a szétverése, ahogyan történt.

Tetőzte a zavart a közjogi bizonytalanság is. A fogyatékos képességű, tanácsadóinak kiszolgáltatót IV. Károly, a császár-király még akkor is az immár szétesett Ausztriához ragaszkodott, midőn Magyarországot még meg lehetett volna próbálni megmenteni – például a hadsereg visszavonásával az olasz frontról. Nekünk, magyaroknak a saját érdekünkben mégis ragaszkodnunk kellett a közös uralkodón keresztül ahhoz az államszövetséghez, amelynek az érdekében felfüggesztettük identitásunknak a legfőbb alapját, Szent István állameszméjét. Végül kísértetiesen beigazolódtott Kossuth Lajos „Cassandra-

jóslata”, amelyet a kiegyezést megkötő Deák Ferenchez írt: „Amikor a népek felkelnek majd Bécs ellen, csak a magyarok fognak ebből hiányozni, és ez lesz a végzetünk.”

A következmények

A hatalmi úr. Arnold Toynbee angol történetfilozófus szerint a civilizációk fejlődése a „kihívástól” függ. Ennek híján formalizálódik, alkotókészsége elvész, elkorcsosul. Ám ha túl erős a kihívás, akkor meg elpusztul. Ilyen túlerőnek tekinthetjük mindazt, ami a Szent Korona államát elpusztította. Más kérdés, hogy mit hozott az az „új”, aminek a túlereje éppen győzelmet aratott.

Az első világháború végkimenetele egy hatalmi és egy államszervezési problémát vetett fel a győztesek számára, és a kettő teljesen ellentétes igényeket támasztott. A háború célja ugyanis az volt, hogy megtörje Németország túlhatalmát, és szétzúzza a két „nemzet fölötti” államot, a dunai monarchiát és a cári Oroszországot. Az államszervező eszme pedig a „nemzet fölötti” birodalmakkal szemben a francia nemzetállam lett.

A Monarchia és Oroszország nélkül azonban egy óriási hatalmi űr keletkezett Európa keleti felén. Az új nemzetállamok, eltekintve a kisebbségeik miatt megoldhatatlannak látszó belső problémájuktól is, egyáltalán nem feleltek meg a hatalmi célkitűzésnek, ugyanis ez a vákuum nyilvánvalóvá tette a vesztes Németország abszolút hegemoniáját ebben a térségben, vagyis erősebbé válhatott, mint a háború előtt, és ezzel az erőttöbblettel egész Európa urává.

Ezt a gondot a békecsinálók egy része (Wilson, Lloyd George) úgy akarta megoldani, hogy a térségre rászabadítja a bolsevizmust. (Ez lett később az elkerülhetetlen kiindulópontja a „jaltai megállapodásnak”, Közép-Európa kiszolgáltatásának is. Csak a csoda mentette meg viszont Európát, hogy ne váljon ezután mindenestül az új zsarnok zsákmányává.) Meggátolták, hogy a fehér tábornok Gyenyikin elfoglalja Moszkvát, denunciálták a polgári magyar Károlyi-kormányt, megbuktatni próbálták a bolsevikellenes lengyel háború vezetőjét, Pilsudskit. A kísérlet akkor még nem sikerült, a bolsevizmus csak Oroszországba fészkelhette be magát, és politikailag sokáig elszigetelt is maradt.

Így azután megmaradtak az új nemzetállamok mint sem kultúr-, sem állam-nemzetek. A nemzet helyébe rögvest a fajt kellett állítani, hogy a nemzetállam jogrendjétől megszabadulhasson a kisebbségi politika. Ez a belső ellentmondásuk, kapcsolódva az egymás elleni kibékíthetetlen indulatokkal, védtelenné tette őket a náci imperializmussal szemben eszmeileg és hatalmilag is. Amikor eljött az ideje, Hitler puskalövés nélkül vehette a birtokába Ausztriát, Csehszvágot, Szlovákiát, Magyarországot, Romániát, Horvátországot, Bulgáriát – soha még nem volt ilyen a történelemben...

A magyarok számára aztán ez a „korszerű világnézet” különösen kártékonynak bizonyult. Részint az elcsatolt kisebbségeinket sújtó elnyomás miatt, részint meg a rasszizmus általános uralomra jutása miatt, ami az „Új Európában” élvezetett a faji törvényekig. Ez nálunk nemcsak a zsidóság kirekesztése

miatt volt kártékony, hanem amiatt is, hogy a származási papírok kimutatták a „magyarok” erős keveredését, szinte mindenkinek vannak itt nem magyar felmenői, ami a rasszizmus világkorszakában súlyos disszimilációs hivatkozássá válhat. A Volksbund például ezen az alapon szerveződött aktív irredenta mozgalommal a mindaddig békés sváb parasztok között.

A második világháború évszázadok óta nem látott brutalitásai aztán megnyitották az ajtót az unitárius állam eddig tilalmas lehetőségei előtt. Mert az „egy állam – egy nép” elvet eleddig csak asszimilációs kényszerítéssel és némi politikai elnyomással lehetett érvényesíteni, amelyek állítólagos múltbeli sérelmek megtorlásai voltak. Elégtelen módszernek bizonyultak, de most a szokásjog alapján megnyílt a lehetőség a radikális gyógymódra, a kitelepítésre és a népirtásra is.

A háború végkimenetele aztán teljességgel a bolsevik érdekszférába juttatta az egész térséget. Figyelemre méltó, hogy államszervezés tekintetében ez a „múltat végképp eltörölni” szándékozó rendszer se tudott újat kezdeni. Átalakult formában, de megmaradt, sőt minden határon túl meg is erősödött a francia állameszme, csak a szuverenitást korlátozta az internacionális függőség. Eszmei alapja ennek a „haladó nemzeti hagyományok” elmélete volt, amelybe nagyrészt belefért a nemzeti mítosz, csupán egy kissé plebejusra mázolván. (Maga Sztálin is ehhez folyamodott, midőn felismerte, hogy a német támadás ellen kevés a proletár internacionalizmus, és csak a „rógyina maty” hivatkozása mentheti meg a helyzetet. Utóbb még a pánszlávizmust is felfedezte mint birodalomépítő ideológiát – csak a Titóval való összekülönbözés miatt kellett elejtenie.)

Az új helyzetnek megfelelően a kisebbségi magyar probléma úgy alakult át, hogy az éltélendő múlt már nem a „magyarok”, hanem csupán a „magyar urak” bűne lett. Igaz, ez alig jelentett különbséget a múlt megítélésében, hiszen a történelem nagy részben mindig is az „urak történelme” volt. A jövő viszont a nemzeti különbségek internacionalista megszüntetése, ami azonban boszorkányos módon nem vonatkozik az „államnemzetekre”, csak a kisebbségeire. Így ebben a világrendben a nemzetiségi elnyomás nagyobb is lehetett, mint a megelőző, hivatalosan is nacionalista korszakban, és a kommunista világrendszer bukása ezért vezethetett általában a helyzet némi javulásához.

A hatalmi probléma az évezred végére átmenetileg nyugvópontra jutott az imperialista szovjet birodalom széthullásával, és azzal, hogy a térségbe immár a pacifikált Európai Unió hatol be, egyenjogúságot kínálva az új belépőknek, még ha ez sok tekintetben névleges is. A „nemzetállam” fikciója a Régiók Európájában elvileg háttérbe kellene szoruljon a helyi együttműködésekhez képest.

Ámde ez az Új Európa már valóban nem a régi. Churchill mondta azt 1945-ben, hogy „50 évre biztosítottam Európa jövőjét. Hogy utána mi lesz, azt én már nem látom.” Úgy értette ezt, hogy sikerült a náciizmus legyőzésével és a bolsevizmus megállításával az európai hagyomány alapjait konszolidálni, de ez nem biztos, hogy időtálló lesz. Igaza is lett, és sajátságos, hogy az alapproblémák akkor vetődtek fel, midőn a nagy fenyegetés, a szovjet hódítás veszélye megszűnt.

Európa tagadhatatlanul kiürült napjainkra, leépülő kultúrája, demográfiai pangása, széthulló társadalmi, elvesző identitása egyaránt erre mutatnak. Nincsen többé szó a Civitas Christiana középkori eszményéről, amely egységet

jelentett, ha csak elvileg is. Ellenkezőleg – a mai Unió a maga alkotmányával éppenséggel a keresztény hagyomány megtagadására épül, és arra a Józan Észre, amely a 20. században oly látványosan csődöt mondott mint állam-szervező elv. Egységtörekvése pedig kizárólag a Fogyasztás Szentségére és az ezzel kapcsolatos gazdasági technikákra épül.

Minket, magyarokat ez különösen erősen érint. Szent István királyunk a népével ugyanis nem Európához csatlakozott, hanem a nyugati kereszténységhez, amely a benne rejlő testvériség-elv alapján be is fogadott minket. De amint elveszünk a kereszténységet, máris idegen ázsiai rasszokká változunk, a nekünk kijáró gyűlölettel. Azt, hogy a helyzetünk éppen a felvilágosodás korától fogva vált problematikuská az indoeurópaiak által lakott földrészen, talán nem tekinthetjük egészen véletlennek.

A kiürült lélek. Ha 1918-ban olyan kormányunk van, amely nem a győztesek nem létező jóindulatára, és nem a szintúgy nem létező nemzeti konszenzusra építi a politikáját, hanem a létező hadseregre és a létező államapparátusra, akkor nagy valószínűséggel sikeres honvédő háborút vívhat, sőt az ország szükséges modernizációját is megcsinálhatja reformdiktatúra segítségével, mint például Musztafa Kemál Törökországban. A történelmi országot ugyan már aligha menthette volna meg, csupán kedvezőbb és igazságosabb határokat és konszolidáltabb közép-európai viszonyokat érhetett volna el. (Jászi Oszkár „Keleti Svájc”-javaslata 1918-ban már nem kellett a mértékadó politikai erőknek, és ellenükre megcsinálni csak erőszakkal lehetett volna. De ez ellenkezett a pacifizmus elvével. Amihez kizárólag mi, magyarok ragaszkodtunk, az ellenünk felvonuló hadseregek kevésbé.)

*„Dunának, Oltnak egy a hangja,
Morajos, halk halotti hang:
Árpád hazájában jaj annak,
Aki nem úr és nem bitang.”*

Ady Endre, a „magyar jakobinus” láthatólag nem volt tisztában a jakobinizmus despotikus lényegével, azonban rosszul hallotta az Olt hangját is, mert az így szólt: jaj annak, aki nem magyar és nem bitang. A magyar radikalizmus a helyzetet teljesen félreértette, kudarcot ezért vallott, amikor 1918-ban uralomra került. A félreértésnek a lényege egyébként ugyanaz, ami a hivatalos „kultúr-nemzet”-eszméé, Magyarország összetévesztése Franciaországgal, vagyis államszervező hagyományunk elfelejtése. Itt nem plebejusösztönök, hanem faji-nacionalista ösztönök határozták meg a politikai gondolkodást. (Ady, amikor felismerte a tévedését, bele is pusztult, immár országával együtt.)

Kivételt jelentenek mindebben éppen a magyarok, mert belőlünk eltűnt az összetartozás és érdekközösség legelemibb jegye is. „Senki sem akart itt igazságot. Mindenki a maga igazságát akarta” – így összegezi Hamvas Béla a helyzetet. Tragikus 20. századi történelmünk szinte egyfolytában erről szól. Amikor például összeomlott a kommun kalandja, és a román csapatok az antant-tilalom ellenére megszállni készültek Budapestet, a már legendás hírű Stromfeld Aurél megvédeni próbálta a fővárost. De magyar főváros már nem volt a lelkek-

ben. Senki sem volt hajlandó fegyvert fogni a védelmére, és amikor a román hadsereg bevonult, a polgárság virágokkal fogadta. A megbukott történelmi vezetőink helyébe lépő újak, Károlyi, Jászi, Lovászy, felváltva próbálták a mardék Magyarországot a románok, a szerbek, a csehek kezére juttatni, a kommun győzelme meg nyilvánvalóan a Szovjetunióhoz csatlakozást jelentette volna.

Ezt az úrt töltötte meg az államhatalomnak a Nemzeti Hadsereg rendcsinálása után végrehajtott konszolidációja. Anélkül, hogy ez a társadalom konszolidációját is eredményezte volna. Megint homokra épült az államrendszer, amit az is mutat, hogy éppúgy enyészett el, ahogyan kezdődött. Ezt nagyjából Kádár János rendszeréről is el lehet mondani, és a kommunizmus bukása óta történetek is hasonlítanak rá, vagyis hogy a nép ellenséges közönnyel, a hírhedt „passzív rezisztenciával” áll szemben a mindenkori változó kormányaival.

Az úrt, ami ezt okozta, vissza lehet vezetni a történelmi államfelfogásunk megsemmisülésére. Werbőczy alkotmánytana szerint a vérszerződésnek, vagyis a magyarok hatalmi szövetkezésének a joghatálya átszállt a Szent Koronára. Ez pedig jóval több, mint jogi szórszálhasogatás – egy társaslelki fundamentum, az államnemzet egységének a megtestesülése, vagyis magáé az egységé, hiszen egységes kultúrnemzet itt nem alakulhatott ki. Olyan szimbólummá vált, amely egyes-egyedül képes összetartani az alkatilag széthúzásra hajlamos népet. Eszme nem képes önmagában erre, és személyes karizma is csak kivételes történelmi pillanatokban adatik hozzá. Bocskai, Rákóczi, Kossuth – többet aligha találunk az elmúlt fél évezredben. 1867 óta pedig talán csak Nagy Imrét egy pillanatra.

A magyarság a funkciója és talán a lelki beállítottsága miatt is alapvetően államszervező nép. Ebből viszont az következik, hogy a politikai kudarc úgyszólván teljes szellemi-társadalmi kudarccá válik. 1918-ban ez brutálisan láthatóvá vált a teljes nemzeti szétesettség tényében, és csaknem az egész 20. századunk erről szólt. (1956 egy külön történet, ami a láthatatlannal függ össze.)

A Szent Korona alapfunkciói közül a védelem eleve megszűnt a Korona „testének” a szétesésével. (Még az irredenta magyar kormányok se tűzhették ki a minapi egység helyreállítását, csupán az etnikai alapú határrevíziót.) A jogállam sem alakulhatott ki a széles körű társadalmi igazságtalanságok miatt. A közös származás, mint láttuk, eleve nem volt döntő tényező, a fajelméletek világkorszakában pedig súlyos sebet is kapott a népkeveredés miatt.

Kultúrnemzetté pedig továbbra sem válhattunk. A mi esetünkben ez Európa és Ázsia társadalmi méretű szintézisét igényelné, amire pedig sem a szellemi felkészültség nem volt meg, sem a hatalmi ideológiák nem kedveztek neki. És ebben a Horthy-rendszer „középkori szigete” (ahogyan Várkonyi Nándor mondotta) csakúgy ellenséges volt, mint a kommunizmus „leggaladóbb világnézete”. Igaz, mégiscsak több lehetőséget engedett a társadalom és a kultúra önerejű építkezéséhez, mint a rögeszmére alapított társadalomellenesség rendszere.

Az elveszett alkotmány. A kiegészítést követő fél évszázad magyar államjogi elméletei mai szemmel nézve egészen siralmasak. A hajdan oly magas szintű magyar közjogi érzék semmit sem tud kezdeni a „francia állameszmével”, amire pedig építeni kívánná az alkotmányt. Szellemileg nem különböznek ezek az

elmélgések bármelyik önkényuralom indoklásától, a legitimáció hivatkozási alapja annyi, hogy ez van, jó, hogy van, és ezért lennie is kell, mégpedig úgy, ahogyan van. Bármilyen változtatás-korszerűsítés illegitim, hiszen megbontaná a létező viszonyokat. A mai állam létének az indoka az „ezerestendei birtoklás”, koncepciója pedig az egységes kultúrnemzeten át megvalósuló nemzet-állam mint öncélú entitás. És ezt egy olyan országban, amelyben a lakosság közel fele nem tartozik az államalkotó néphez. (Még egy olyan jogászóriás, mint Concha Győző sem tudott ettől megszabadulni.)

Timon Ákos, az államjogász azonban a 20. század elején megkísérelte újból összefoglalni és korszerűsíteni a Szent Korona-tant. Nem aktuálpolitikai megfontolásokból, bár kétségkívül ilyeneket érintett a Korona eredeti funkcióira való hivatkozás, mint a „Szent Korona tagságának a kiterjesztése” (magyarul általános választójog) vagy pedig a Szent Korona főhatalma alá tartozó hadsereg. Ám ez erősen zavarta a nemzeti liberalizmusra hivatkozó uralkodó körök felfogását és érdekeit, mivelhogy a kiegyezés művének az államelméleti kritikáját tartalmazta. „A monarchia nem közjogi egység, hanem csak hatalmi szervezet, amelynek alapját két teljesen önálló és független alkotmányfejlődéssel bíró állam szövetekezése képezi” – szögezi le Timon, a valóságnak megfelelően. A szervezet egységét a közös uralkodó biztosítja, a célja pedig a közös védelem.

A történelem aztán tragikusan igazolta ezt a periferikusnak tekintett elméletet, amelyet egyformán elvetett közjogi felvetései miatt a konzervatív kiegyezés-párt, nemzetiségi és választójogi emancipációs tartalma miatt a nemzeti ellenzék, rendi-történelmi alaphivatkozása miatt a radikális ellenzék, államegység-hirdetése miatt a nemzetiségi vezetők. Viszont az összeomlaskor ennek a helyzetnek a tisztázatlansága vezetett oda, hogy az önmagát társnépei akaratából megszűntnek nyilvánító Ausztriától nem tudott megfelelően elszakadni, sem politikai, sem pedig katonai tekintetben, például a mindvégig egységes központi parancsnokság alatt álló hadsereget nem vonultatta fel a magyarországi határ védelmére, és a kedvezőnek látszó 1918. november 3-i padovai fegyverszünetet se a közjogi értelemben vett Magyarország kötötte meg – módot adva ezzel a viszonylag kedvező feltételek azonnali semmibevételére.

*„Még magasról nézvést megvolna az ország,
Werbőczy-utódok toldozzák-foldozzák.”*

– írja a másik oldalról, a radikális ellenzék táborából Ady Endre. A kincstári optimizmus ál-perspektívájának a leleplezését illetően igaza is van, Werbőczy pedig mint a jobbágynyomorító törvények szerzője szerepel a versben. Viszont elvetik a szimbolikusan az ő nevéhez fűzhető egész történelmi alkotmányt is, mert a bajok forrását éppen ebben látják. Elvetik, és nem tudnak adni semmit helyette. Az 1918-as októberista kormány tehetetlensége, ami betetőzte a magyar tragédiát, nem csupán rossz politikai helyzetfelismerésből adódott, hanem érdemi alkotmányos koncepciótlanságból is. A Szent Korona-tan korszerűsítését elvileg éppúgy meg lehetett volna kísérelni, mint 1848-ban, ezúttal nem nemzeti-társadalmi megmozdulásra támaszkodó alkuval, hanem reformdiktatúrával.

Az 1920-ban helyreállított királyság viszont örvendezve kapta fel ezt a tanítást mint támasztékot, maga Timon Ákos az egyetem rektora lett. Olyan volt ez, mint becsukni az istálló ajtaját, miután eltűntek belőle a lovak. Pedig eredeti formájában már túlhaladottá vált, hiszen mindenekelőtt nem lehetett látni, hogy a történelmi országot, „a Szent Korona testét” szankcionáló politikai egység miképpen teremthető meg. A benne szereplő, és modernizálással többféle problémánk megoldását jelenthető tartalom, mint például a közképviselet vagy a földbirtoklás rendezése pedig erősen sértette a hatalomban lévők érdekeit. Így ez a kultusz merőben formálissá változott, ikonná itineraire helyett.

Történelmi alkotmányunk hattyúdala még így is igen figyelemreméltó. A második világháború során Horthy kormányzót többször is Németországba rendelték, és a Führer egyik legfontosabb követelése az volt, hogy deportálják a zsidókat Magyarországról a Német Birodalom által megszállt területekre. Horthy végső hivatkozása ennek a kivédésére mindig az volt, hogy „tiltja az alkotmányunk”. A probléma megoldását az Endlösung értelmében végül is az ország náci megszállása és az alkotmány hatályon kívül helyezése szolgáltatta.

Az alkotmány helyreállítása azután már nem történt meg, korszerűsítése kérdéseivel senki sem foglalkozott. Ilyenképpen nem jelenthetett akadályt sem a köztársaság 1946-os kikiáltása, sem pedig az 1949-es írott alkotmány előtt. (A népakarat, a vérszerződéstől eltérően, egyik esetben sem játszott szerepet.)

Írott alkotmányunk a „sztálini” jelzőt kapta, mivelhogy lényegében az 1936-os szovjet alkotmány fordítása volt. A szovjet alkotmány „önmagában véve” nem lett volna rossz, csak hogy semmi kapcsolata nem volt az érvényesített jogrenddel. Ez egyébként a fő fogyatékosága lehet az írott alkotmányoknak, míg történelmi alkotmánynál ilyen nem fordulhat elő, hiszen az maga az élő jogrend összessége. Az írott alkotmányok általában a be nem vált passzusok átírásával próbálják megoldani ezt a problémát, de többnyire sikertelenül. (A franciáknak már vagy öt egymást felváltó alkotmányuk volt.) Jellemző erre, hogy a szovjet alkotmány igazi megszövegezője, Buharin, bizalmas körben azt mondta elégedetten, hogy sikerült megkötnünk a zsarnok kezét. Hogy mennyire hiába mondta, mutassa a nem sokkal ez után tarkójába kapott golyó.

Minket még külön is megaláztak, azt állítván, hogy „1000 év után végre alkotmányt kaptak a magyarok Sztálin elvtárs jóvoltából”. A kommunizmus összeomlása óta hatályos új alkotmány pedig ebből származtatta magát, a titulusa „1949. évi XX. Törvény”, még ha teljesen átírt szöveggel is. Szimbolizálván mintegy a hatalmi kontinuitást a kommunista rendszerünkkel. A történelmi alkotmány hívei 2000-ben még annyit se tudtak elérni, hogy az Országgyűlés egy formális törvényben örökítse meg a történelmi alkotmány létezését és érdemeit. Az akkori igazságügy-miniszter elutasító határozata arra hivatkozott, hogy ez „zavarná” a Szent Korona tekintélyét (?). Ezalatt pedig a hatályos alkotmány szövegében arra fel sem jogosított, nem választott emberek egyeztek meg, a népakaratot ezúttal is formálisan mellőzve. (Az írott alkotmányokat a montesquieu-i elveknek megfelelően, külön erre a célra választott alkotmányozó népképviseletnek kell legitimálnia, hiszen a törvényhozó testület maga is az alkotmánynak a hatálya alá tartozik. A nagy francia forradalom idején ez így is volt, azóta általában eltérnek ettől az alapelvtől, így minálunk is. Különleges az amerikai alkotmány státusa, amely az önmeghatározása szerint megváltoztat-

hatatlan, mivel a mindaddig nem létező történelmüket, azaz történelmi alkotmányukat kívánták ilyen módon pótolni.)

A 2011-es alkotmánymódosítás a „történelmi alkotmányunk” (azaz történelmünk kontinuitásának) kérdését úgy kerülte meg, hogy önmagát csupán „alaptörvénynek” nevezte el, vagyis elvileg tekinthető a hatályos történelmi alkotmány kiegészítésének, olyanképpen, mint az 1848. évi áprilisi törvények. Van folyamatosan egy mozgalom a történelmi alkotmány helyreállítására. Ennek a módja azonban nehezen képzelhető el. Messzebb vagyunk ma a Szent Koronától, mint akár 1920-ban, pedig a dolog már akkor is jórészt illúzió volt. Tanulságai mindazonáltal lehetnének a jelenlegi jogrend megalapozásában is.

A magyar címer újabb kori átalakulásai elég jól szimbolizálják a történeteket. Az 1849-es trónfosztással Magyarország nem vált köztársasággá. Kossuth például nem államelnök lett, hanem kormányzó, a közjogi hagyományunknak megfelelően – viszont mégis használták a király nélküli új helyzet kifejezésére a korona nélküli, úgynevezett Kossuth-címert. Ez hivatalos, de rövid életű címer lett a magyar köztársaság két kikiáltásakor, 1918-ban és 1946-ban, mindkét esetben mint a diszkontinuitás kifejezője a régi reakciós renddel szemben, majd pedig az 1956-os forradalom során mint a kommunizmus „népköztársasági címerének” történelmi antitézise. A történelmi szemlélet azután a kommunista állam 1990-es végleges bukásakor a koronás címert hozta vissza. A Kossuth-címerrel szemben, amely mindig valamiféle forradalmi megmozdulás szimbóluma volt, és rossz ómene is volt az, hogy mindig csak rövid ideig maradt meg, ez a címer az állam ezeréves tartósságát jelenti. És talán a korona fogalmába rejtett közakaratot is, amely korlátozza az uralkodó hatalmát, bárki legyen is az.

Az igazság csak, ami megmarad. A magyar alkotmány „nemzetföltöttség”, az ebben rejlő szolidaritással, sajátságos nyomot hagyott mind a közpolitikánkban, mind pedig a kollektív tudatalattinkban. A Trianon óta eltelt csaknem évszázadnyi időszakban kizárólag a magyarok voltak azok, akik megkíséreltek valamilyen közép-európai együttműködést szervezni – politikusok, mint Bánffy Miklós, Bethlen István, Imrédy Béla, éppúgy mint a „tejtестvériségre” hivatkozó demokrata értelmiségiek: Németh László vagy Illyés Gyula. Ez érvényes a rendszerváltás utáni idősakra is. Több miniszterelnök többféle formában és céllal próbálkozott effélével, ezek közül ma is létezik az Antall József által kezdeményezett „visegrádi együttműködés”.

Jellemző példa az '56-os forradalmunk, amely végül is egy lengyelekkel való szolidaritási tüntetésből nőtt ki, a '89-es temesvári román forradalom, amely hallatlan segítségnyújtó mozgalmat váltott ki Magyarországon, vagy a bajba jutott horvátok 1991-es megsegítése. Ezek teljességgel irracionálisak, talán ezért nem szokás beszélni róluk, mindazonáltal emlékeztetnünk kell rájuk, éppen mert olyan alaptények, amikre akár jövő is épülhet. (És oly groteszk ellentétben állnak a 2004. december 5-i népszavazás katasztrofális eredményével, amikor a magyarországi választók elutasították a határon túl élő magyarokkal az összetartozást.)

A Korona államjogi szerepét illetően egy még furcsább epizód is történt a közelmúltban. A kommunizmus bukása mindenütt aránylag békés volt, egy

kivétellel. Ez azonban éppenséggel a legkevésbé „nemzetállam” volt, Jugoszlávia, ahol a társnépek szörnyű polgárháború kíséretében önállósodtak. A legborzolóbb helyzet a három délszláv népcsoport – ortodox szerbek, katolikus horvátok, muszlim bosnyákok – által lakott Bosznia-Hercegovinában alakult ki. A tartomány határait etnikai alapon átrendezni nem lehetett, egészében pedig sem a kultúrállamot, sem a nemzetállamot nem lehetett megvalósítani. Volt kísérlet a probléma népirtással történő posztkeresztény megoldására, de a muszlim világ reagálása beláthatatlanul súlyos következményekkel fenyegetett, és ezért fel kellett vele hagyni.

A rendezőelv ekképpen az lett, hogy a föld és a rajta élő nép politikai értelemben egységes, származási, faji, vallási különbségek nélkül. A három népcsoportnak pedig valaminő paritásos alapon egységesen kell megoldania az ország problémáit. Csak a helyi igazgatás az, ami többé-kevésbé etnikai alapon meghatározott kanton-rendszerben történik.

A francia állameszme tehát nem volt alkalmas a rendezésre. Ami történt, az némileg emlékeztet Szent István államának a megszervezésére. És fölöttébb valószínű, hogy a globális egyenkoszt, vagyis az emberek, népek és kultúrák közti eltérések megszüntetése egy általános lebutítással ezt a problémát valaha is meg tudná oldani a földkerekség bármelyik részében. Éppoly kevésbé, mint ahogyan a maga nemében egyébként rendet tartó Tito-féle kommunizmus is csak ideiglenes megoldást tudott teremteni.

A világ vakvágányon rohan előre. Tanulni csak a múltból lehetne.

Tartalomjegyzék

Hely és idő	3
Lélek	4
A Szent Korona állama	5
Az államszervezés	5
A Szent Korona	9
A Szent Korona funkciója	11
A Korona és a jogállam nemzeteszméje.	13
A Korona és a megmaradás.	14
A pusztulás.	15
Idő-változás	15
Vissza a mítoszhoz	16
A probléma szemléltetése	19
Dinasztia „Isten kegyelméből”	20
Az állam – mi vagyunk.	21
Az elásott talentum	23
A következmények.	28
A hatalmi űr	28
A kiürült lélek	30
Az elveszett alkotmány	32
Az igazság csak, ami megmarad	34

Hegedűs János felvétele

Korona. „Európai tartalom ázsiai formában” – Karácsony Sándor ekképpen foglalta össze a magyar kultúra alapfeladatát. Ez őszierinte megmaradásunknak a feltétele is, de ezen túlmenően elhivatottságunk, feladatunk, „hogyan Európa és Ázsia egyek legyenek”.

Ebbe a körbe tartozik az államszervezésünk is. Tucatnyi sztyeppel óriásbirodalom tűnt el az elmúlt két évezredben, tucatnyi nép vonult át vagy olvadt el a Kárpát-medence nagy átjáróházában – amíg Szent István királyunk az államát meg nem szervezte. És ez az állam a római rendnek és a sztyeppel szabadságnak a szintézise lett. E szervezet volt az, amely ezer éven át túlélte minden vihart, újjáépült a teljes pusztulás pereméről is, mert megvolt benne az idők változásához alkalmazkodó fejlődőképesség.

Négy szóban foglalhatjuk össze a lényegét. *Sub specie Sacrae Coronae* – azaz a Szent Korona szemszögéből nézve – *Hungaria semper libera* – Magyarország min-

dig szabad, ez metafizikai tény. Az országot alkotó nemzet tagjait megilleti az *una eademque nobilitas*, egy és ugyanazon nemesség; tessék a szónak az etikai jelenésére is figyelni. És ennek alapján az ország csak akképpen működhet, hogy *nilhil de nobis sine nobis*, semmit rólunk nélkülünk.

Az újkorban a viszontagságok fokozódtak. Résztint az idegen uralkodók folyamatos abszolutisztikus törekvései, résztint pedig a felvilágosodással egyidejűleg megszületett fajelméletek miatt. Mindazonáltal a végső baj, vagyis az idők járásához alkalmazkodás fogyatékosága akkor következett be, amikor ezt az államszervezésünket mi magunk adtuk fel a korszerűnek vélt francia nemzetállam-eszme javára. Erről már rég kiderült, hogy téveszme, és hogy itt, Közép-Európában különösen alkalmazhatatlan – de a baj már megtörtént.

Nehéz megmondani, merre a kijárat ebből a csapdából, amely immár nem csupán nekünk, magyaroknak a csapdája.

Napkút Kiadó Kft.
1043 Budapest, Tavasz u. 4.
Telefon: (1) 225-3474
Mobil: (70) 617-8231
E-mail: napkut@gmail.com
Honlap: www.napkut.hu

Felelős kiadó: Szondi György
Szöveggondozó: Kovács Ildikó
Tördelőszerkesztő: Szondi Bence
ISSN 1787-6877
ISBN 978 963 263 490 6